

IZVEŠTAJ

Finalna adaptacija materijala za implementaciju programa Lion Quest Veštine za adolescenciju

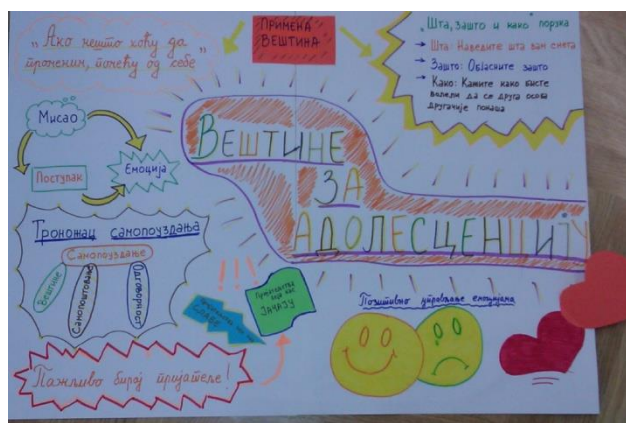
2015

Snežana Opanković

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju programa LQ“Veštine za adolescenciju”

IZVEŠTAJ

Finalna adaptacija materijala za implementaciju programa LQ Veštine za adolescenciju

Izveštaj je produkt rada nezavisnog konsultanta. Stavovi predstavljeni u izveštaju su delo rada autora i ne predstavljaju nužno stavove UNODC.
This report is an independent review of the consultants. The views represented therein are those of the author and do not necessarily represent the views of UNODC.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Sadržaj

REZIME	3
SUMMARY	6
Spisak skraćenica korišćenih u tekstu.....	9
1.0.0. KONTEKST PROJEKTA.....	10
1.1.0. O programu veštine za adolescenciju.....	10
1.2.0 Uvođenje projekta.....	11
2.0.0. METODOLOGIJA REALIZACIJE PROJEKTOG ZADATKA	13
2.1.0. Opšta koncepcija	13
2.2.0. Tehnike za prikupljanje podataka	14
2.2.1. Fokus grupa sa predstavnicima Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije i lokalne samouprave, odnosno, trenerima i facilitatorima radnih sastanaka	14
2.2.2. Upitnik za edukatore.	15
2.2.3. Radionica za edukatore.....	15
2.2.4. Fokus grupa učenika – radionica za učenike.....	16
2.3.0. Analiza i prikaz rezultata	16
3.0.0. REZULTATI	17
3.1.0.Fokus grupa sa predstavnicima Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije i lokalne samouprave, odnosno, trenerima i facilitatorima radnih sastanaka	17
3.1.1. Predstavljanje i analiza prikupljenih informacija	17
3.1.2. Zaključci i preporuke fokus grupe sa donosiocima odluka.....	23
3.2.0. Upitnik za edukatore.....	25
3.2.1. Predstavljanje i analiza prikupljenih informacija.....	25
3.2.2. Zaključci i preporuke na osnovu upitnika za edukatore	31
3.3.0. Radionica za edukatore.	33
3.3.1. Predstavljanje i analiza prikupljenih informacija.....	34
3.3.2. Zaključci i preporuke na osnovu radionice za edukatore.....	43
3.4.0. Fokus grupa učenika- radionica za učenike.....	44
3.4.1. Predstavljanje i analiza prikupljenih informacija.....	44
3.4.2. Zaključci i preporuke fokus grupe učenika.....	45
4.0.0. ZAVRŠNA RAZMATRANJA	47
Reference.....	50
Prilozi.....	51

REZIME

Lions Quest (LQ) *Veštine za adolescenciju* razvijen je 1985. godine i rezultat je angažovanja tima eksperata Lions Quest. Zasnovan je na naučno proverenim idejama i rezultatima istraživanja i permanetno je testiran i unapređivan u skladu sa naučnim dostignućima u oblasti prevencije.

Pilot program *Veštine za adolescenciju* deo je šireg projekta UNODC *Prevenција zloupotrebe droga, HIV/AIDS i kriminala među mladima kroz jačanje porodica u slabo i srednje razvijenim zemljama* (Projekat GLOK01). Rezultat je saradnje Lions Club International Foundation i Kancelarije UNODC u Srbiji u nastojanjima da programe prevencije upotreba psihoaktivnih supstanci u Srbiji približe *Internacionalnim standardima prevencije upotrebe droga* i predstavlja nastavak aktivnosti započelih 2011. godine "Programom Osnaživanja Porodice 10-14" za roditelje i mlade 10-14 godina.

Program LQ *Veštine za adolescenciju* sastoji se od 40 radionica koje pokrivaju 7 značajnih tema: tinejdžersko doba – put adolescencije, sticanje samopouzdanja, upravljanje emocijama, unapređenje odnosa sa vršnjacima, jačanje porodičnih odnosa, zdravi izbori i ciljevi zdravog života. Tokom sesija učenici su u prilici da upoznaju mogućnosti i uvežbavanjem prošire repertoar doživljaja i ponašanja koje će ih učiniti spremnijim da se suoče i odupru izazovima koji su deo adolescencije kao razvojne faze, posebno zloupotrebi psihoaktivnih supstanci. Svaka radionica ima istu strukturu: I zagrevanje za sadržaj otkrivanjem onog što učenici već znaju o temi koja se obrađuje, II nadgradnja - predstavljanje novog znanja i veština i povezivanje sa postojećim, III vežbanje novih veština, IV primena novih znanja i veština na nove situacije. Priručnik za nastavnike sadrži detaljan opis toka časa i uputstva za nastavnike, uključujući i korišćenje priručnika za učenike *Promene i izazovi*.

Program je pilotiran tokom školske godine 2014/15. u 21 beogradskoj školi uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i opština Novi Beograd i Zvezdara. Realizovalo ga je 75 obučenih trenera, a obuhvaćeno je preko 1350 učenika uzrasta od 10-15 godina. Primena je uključila i evaluaciju programa zadavanjem odgovarajućih PRE i POST testova.

Finalna adaptacija materijala za implementaciju obuhvata priručnik za nastavnike *Veštine za adolescenciju* i radnu svesku za učenike *Promene i izazovi*.

Prema projektnom zadatku)^{*17}, cilj Finalne adaptacija materijala za implementaciju programa LQ *Veštine za adolsecenciju* jeste analiza informacija dobijenih od nacionalnih (republičkih i lokalnih) eksperata, trenera i učenika o korišćenim materijalima na osnovu kojih će biti formulisane njihove preporuke:

- I za modifikaciju i adaptaciju ovih materijala imajući u vidu specifičnosti srpskog nacionalnog i kulturnog miljea
- II za dalju implementaciju programa u lokalnoj sredini

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Istraživanje je realizovano primenom sledećih **tehnika**:

1. Fokus grupa sa nacionalnim donosiocima odluka i trenerima - polustrukturirani intervju sa predstavnicima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i lokalne samouprave, odnosno trenerima i facilitatorima radnih sastanaka
2. Upitnik za edukatore
3. Radionica za edukatore
4. Fokus grupa sa učenicima - radionica za učenike

I

Kao rezultat radionice za edukatore, na osnovu detaljne analize scenarija i materijala svih 40 sesija, predložene su 93 konkretne izmene koje mogu priručnike prilagoditi i učiniti primenljivijim za upotrebu sa učenicima u srpskim školama. Od ukupnog broja predloženih izmena, blizu polovine pripada sadržajnim izmenama, a ostatak je prilično ravnomerno raspoređen na ostale kategorije, tehničke, kulturološke, vreme i dinamiku rada.

Izmene sadržaja podrazumevale su preformulisanje ciljeva, adaptaciju aktivnosti i redukovanje sadržaja kako bi mogli da budu realizovani u predviđenom vremenu. Kulturološke izmene uglavnom su se odnosile na ponudu adekvatnijih citata i terminologije bliže srpskom jeziku. Tehničke izmene su bile potrebne tamo gde je trebalo izvršiti zamenu ili promenu mesta nekih sadržaja ili dati bolja tehnička rešenja za neke aktivnosti, a izmene vremena i dinamike da se usaglase sadržaji i vreme potrebno za njihovu realizaciju.

Jedan od zaključaka je da koncepciji i upotrebi radnih sveski za učenike *Promene i izazovi* treba posvetiti veću pažnju, jer su kod učenika bile na prvom mestu, a u mišljenjima odraslih o izvorima teškoća nisu zauzimale tako visoko mesto. Među predlozima za izmenu radne sveske za učenike najkonkretnija je bila sugestija da ima formu radnih listova koje bi učenici prikupljali u fascikle.

II

Stavovi o uslovima neophodnim za dalju primenu i formalno priznavanje programa LQ *Veštine za adolsecenciju* u obrazovnom sistemu Republike Srbije prikupljeni iz različitih izvora se u velikoj meri poklapaju.

Kulturološka adaptacija je veoma potrebna i to ne kao jednokratna intervencija, već kao kontinuiran proces finog podešavanja i usaglašavanja sadržaja i metoda rada sa promenama okruženja mladih ljudi i izazova sa kojima se u odrastanju suočavaju.

Opšti zaključak je da u obrazovnom sistemu postoje mogućnosti i mehanizmi za dalje širenje programa LQ *Veštine za adolsecenciju* u Srbiji. Trenutno je najjednostavnije sprovođenje u okviru časova odeljenjskog starešine i odeljenjske zajednice. U dogledno vreme mogao bi se naći kao sadržaj građanskog vaspitanja ili zdravstvenog vaspitanja, kao fakultativni predmet ili sekcija.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Akreditacija od strane Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, promocija u stručnoj i društvenoj javnosti i veći obuhvat nastavnika planiranim obukama, važni su uslovi da program dođe do što većeg broja srpskih škola.

Mesto na posebnoj listi proverenih i efektima dokazanih programa, preporuka Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, podrška Kancelarije UNODC i lokalne samouprave, veoma bi olakšali širenje programa.

Dvogodišnje trajanje programa, najbolje tokom VI i VII razreda, je opcija za koju se odlučila većina konsultovanih trenerica i edukatorki.

Realizacija ovog programa ne zahteva velika materijalna sredstva, ali u aktuelnim socijalnim i društvenim prilikama neophodno je osigurati dodatni izvor finansiranja škola, uključujući i materijalnu stimulaciju edukatora.

Za optimalan rad i postizanje najboljih efekata važna je izvesna doza autonomije nastavnika u realizaciji programa LQ *Veštine za adolsecenciju*, a radni sastanci neophodni su kao mehanizam praćenja, podsticanja, oganičavanja alternativnih predloga i osiguranja originalne koncepcije autora.

Sve intervjuisane grupe učesnika složile su se da su brojne vrednosti programa koje se na osnovu iskustva iz pilot faze mogu uočiti, a najznačajnije među njima su: primarno preventivno delovanje i podsticanje opšteg razvoja učenika kroz usvajanje socijalno-emocionalnih veština, sadržaji koji su bliski potrebama i interesovanjima mladih ljudi, efikasne metode rada sa učenicima, pozitivan uticaj na klimu u grupi, pomoć nastavnicima u realizaciji vaspitne funkcije škole i uključivanje roditelja.

Postoji nada da će svi uloženi naponi uroditi plodom i da ćemo biti svedoci širenja programa u Srbiji.

Ključne reči: prevencija, socijalno-emocionalne veštine, adolescencija, kulturološka adaptacija

SUMMARY

Lions Quest *Skills for adolescence* is a program developed in 1985 by a Lions Quest team of experts. It was based on scientifically verified ideas and results of researches and has been constantly tested and improved in line with the latest scientific achievements in the area of prevention.

The *Skills for Adolescence* pilot program is part of a broader UNODC project, *Prevention of drug use, HIV/AIDS and crime among young people through family skills training programs in low-and-middle-income countries* (Project GLO-K01). It is a result of collaboration between the Lions Club International Foundation and UNODC in Serbia joining forces in an effort to harmonize programs for prevention of the use of psychoactive substances in Serbia with relevant international prevention standards and represents a continuation of activities initiated in 2011 with the Strengthening Families Program for parents and youth (10-14 years of age).

Lions Quest *Skills for adolescence* program consists of 40 workshops covering 7 important topics associated with: teen years – paths through adolescence, building self esteem, managing emotions, improving peer relationships, strengthening family bonds, making healthy choices and life goals setting. During the sessions, students are given the opportunity to get acquainted with possibilities and broaden their repertoire of perceptions and behaviors which will make them readier to face and resist temptations of adolescence as a developmental phase, particularly those associated with abuse of psychoactive substances. Each workshop has the same structure: I the content warm-up - intended for discovering what students already know about the addressed topic; II the build-up – presentation of new knowledge and skills and connecting them with the existing ones, III practicing new skills, IV applying newly acquired knowledge and skills in new situations. The teacher manual contains a detailed description of the class flow and instructions for teachers including guidelines on how to use the students' manual/workbook *Changes and Challenges*.

The program was piloted in 21 elementary schools in Belgrade during the 2014/15 academic year with the support of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia, and the Municipalities of New Belgrade and Zvezdara. The program was implemented by 75 trained instructors with the participation of 1350 students aged 10-15. The implementation also included program evaluations carried out by subjecting the students to appropriate PRE and POST tests.

The final adaptation of implementation material included the teacher manual – *Skills for Adolescence* and the work book for students - *Changes and Challenges*.

According to the terms of reference)*¹⁷, the objective of the Final adaptation of material for the implementation of the program LQ *Skills for Adolescence* is to analyze the information obtained from national (republic and local) experts, instructors and students on used materials in order to form the basis for articulating their recommendation:

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- I for modification and adaptation of these materials taking into consideration the specificities of serbian national and cultural milieu
- II for further implementation of the program in local surroundings

The research was realized using the following techniques:

1. A focus group with the participation of national decision-makers and instructors – semi-structured interviews with representatives of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia and local self-governments, i.e., with instructors and facilitators of follow-up sessions.
2. Questionnaire for educators
3. Workshop for educators
4. A focus group with the participation of students – workshop for students

I

The workshop for educators, and a detailed analysis of scenarios and materials from all 40 sessions, resulted in 93 recommendations for concrete modifications intended to adapt the existing manuals and make them more appropriate for application & use in the work with students in serbian schools. Out of the total number of suggested changes, about one half refers to content modifications, while the remaining half is quite evenly distributed among other categories with respect to technical, culture, time and dynamics-related aspects.

The content-related modifications entailed: re-formulating goals, activities adaptations and reducing contents in order to make it possible to implement the program within the set time period. The culture-related changes mainly referred to the choice of more adequate quotations and terminology better comprehensible in Serbian language. The technical modifications were needed where it was necessary to replace or change the place of certain segments of the content or to offer better solutions for some activities and time and dynamics-related alterations were intended to reconcile contents and time required for realization thereof.

One of the conclusions was that the concept of and use of students' workbooks, Changes and Challenges, required more attention, since the workbooks were listed as the main source of problems by students, unlike adults who attributed them far less significance. The most concrete among the suggestions for modifying the workbook was the one arguing that it should be in the form of worksheets compiled into files by students.

II

The views on conditions necessary for further implementation and formal recognition of the program, LQ *Skills for Adolescence* by the Education System of Serbia have been gathered from various sources and they are mostly compatible.

Cultural adaptation is quite necessary, and not only as a one-off intervention but rather as a continual process of fine tuning and adapting the contents and methods of work in line with

changes in young people’s environment and challenges they are faced with while growing up.

A general conclusion is that educational system provides possibilities and mechanisms for further spreading of the program, *LQ Skills for Adolescence* in Serbia. Currently, the simplest way would be to implement the program during homeroom classes. In the foreseeable future, the program could be included in the curriculum of civic or health education, or implemented as a facultative/optional subject or an extra-curricular activity.

Accreditation by the Institute for Improvement of Education, promotional activities staged for professional and social public and a broader inclusion of teachers in planned training sessions are important preconditions for the broader outreach of the program in schools across Serbia.

A place in the special list of verified programs and programs with proven effects, a recommendation by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia and support by UNODC and local self-governments would, by all means, facilitate dissemination of the program.

A two-year program, implemented preferably during the 6th and the 7th grade, is the option favored by the majority of the consulted instructors and educators.

Implementation of this program does not require considerable resources, however, under the social conditions prevailing in Serbia, an additional source of funding is necessary to secure, including material incentives for educators.

The optimum work resulting in the best possible outcomes requires ensuring a certain level of autonomy of teachers in implementing program, *LQ Skills for Adolescence*, and follow up sessions are necessary as a mechanism for monitoring, stimulating, restricting alternative suggestions and ensuring abidance by the authors’ original concept.

All interviewed participant groups agree that values of the program, visible from the outcomes of the pilot phase are numerous, and that among the most significant ones are: primary preventive impact and stimulation of students’ overall development through adoption of social/emotional skills, contents tailor-made to fit young people’s needs and interests, efficient methods of work with students, a positive influence upon the climate in the group, assistance to teachers in realizing the school’s upbringing role and parents’ inclusion.

There is hope that invested efforts will produce desired results and that we shall bear witness to a wide dissemination of the program in Serbia.

Key words: prevention, social/emotional skills, adolescence, cultural adaptation

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Spisak skraćenica korišćenih u tekstu

UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime
LQ	Lions Quest
PAS	psihoaktivne supstance
RS	Republika Srbija
POP 10-14	Programom Osnaživanja Porodice 10-14

1.0.0. KONTEKST PROJEKTA

1.1.0. O programu Veštine za adolescenciju

Program LQ *Veštine za adolescenciju* je najrasprostranjeniji od 3 Lions Quest programa (pored *Veština odrastanja* i *Veština za akciju*) namenjena podučavanju životnih veština dece i mladih)*⁶. Lions Quest se trenutno sprovodi u 90 zemalja širom sveta, njegova izdanja su prevedena na 36 jezika, obučeno je više od 500 000 edukatora, a programima je obuhvaćeno preko 12 miliona mladih ljudi)*¹⁵.

Od kada je razvijen, 1985. godine LQ *Veštine za adolescenciju* permanentno je testiran i unapređivan u skladu sa naučnim dostignućima u oblasti prevencije, tako da je 2014 – 15. godine objavljena najnovija, peta revizija ovog programa)*¹⁵. Na osnovu naučne zasnovanosti i provere, Lions Quest *Veštine za adolescenciju* visoko je rangiran među svetskim preventivnim programima u oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (PAS), o čemu govori i svrstavanje u kategoriju „SElect“ od strane CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) i uvršćenost u Nacionalni registar programa i praksi zasnovanih na dokazima SAMHSA (United States Substance Abuse and Mental Health Service Administration))*⁷.

Teorijsku osnovu LQ *Veštine za adolescenciju* čini socijalni uticaj i socijalno – kognitivni pristup podučavanju socijalno – bihevioralnih veština mladih ljudi, posebno otpornosti na pritisak za korišćenje droga. Metodologija podrazumeva usmeravanje na dostizanje postavljenih ciljeva i korišćenje: upitnika, diskusija, prezentacija, grupnog rad, vršnjačkog podučavanja, vođenu praksu, projektnu nastavu i slične metode nastave orijentisane na učenika. Ideja je da ćemo jačanjem socijalno – emocionalnih kompetencija mladih kroz posebno kreiran program, podsticanjem pozitivne školske klime, podržavanjem preduzumljivosti i povezivanja sa društvenim okruženjem i uključivanjem roditelja najbolje funkcionisati kao protektivni faktor u odrastanju mladih i kriznim situacijama koje ga prate, posebno imajući u vidu vršnjački pritisak za korišćenje PAS)*⁴.

Imajući u vidu značaj prilagođenosti lokalnim potrebama, originalni program napravljen je tako da može da traje od 9 nedelja do 3 godine. U Srbiji je pilotiran model koji podrazumeva realizaciju 40 sesija od jednog školskog časa u toku jedne školske godine.

Radionice su obrađivale 8 tema:

- Promene tokom tinejdžerskog doba,
- Izgradnja samopouzdanja i veština komunikacije,
- Konstruktivno upravljanje emocijama,
- Unapređivanje odnosa sa vršnjacima,
- Jačanje porodičnih odnosa,
- Zdravi životni izbori,
- Postavljanje ciljeva zdravog života,

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- Razvoj ličnih potencijala kao sumiranje.

Svaka radinica ima istu strukturu: I zagrevanje za sadržaj otkrivanjem onog što učenici već znaju o temi koja se obrađuje, II nadgradnja - predstavljanje novog znanja i veština i povezivanje sa postojećim, III vežbanje novih veština, IV primena novih znanja i veština na nove situacije. Priručnik za nastavnike sadrži detaljan opis toka časa i uputstva za nastavnike, uključujući i korišćenje priručnika za učenike.

Fino podešavanje, kulturna i jezička adaptacija materijala LQ *Veštine za adolescenciju*, uz angažovanje i obuku lokalnih trenera i edukaatora, deo su procedura u primeni programa i osiguranju održivosti rezultata projekta u celini)*7,15.

1.2.0.Uvođenje programa

LQ *Veštine za adolsecenciju* je suštinski primarno preventivni program, zasnovan na ključnim nalazima istraživanja mladalaštva i *Internacionalnim standardima prevencije korišćenja psihoaktivnih supstanci*)*5,10. Osnovna strategija programa zasnovana je na ideji da podučavajući i jačajući socijalno-emocionalne veštine najbolje ćemo zaštititi mlade ljude od različitih faktora rizika, uključujući i zloupotrebu psihoaktivnih supstanci i u tom smislu pripada novijim, savremenijim, efikasnijim pristupima koji se primenjuju u ovoj sredini.

U razvoju strategija i programa prevencije zloupotebe psihoaktivnih supstanci (PAS) u Srbiji uočljivo je nekoliko tendencija)*14:

- počeci se vezuju za uvođenje psihološko-pedagoške službe u škole
- postojala je formalna zakonska obaveza bavljenja škola prevencijom
- uz Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS, preventivne programe inicirali su Ministarstvo zdravlja RS, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, Zavod za bolesti zavisnosti, nevladine organizacije.
- evidentno je pomeranje od predavanja i informisanja o štetnosti PAS ka promociji zdravih stilova života, konstruktivnom rešavanju problema, odgovornom donošenju odluka, participaciji i interaktivnosti, ali uz sve to, programi ostaju u velikoj meri patocentrični
- programima bivaju obuhvaćeni sve mlađi uzrasti
- uprkos znanjima o presudnoj ulozi roditelja, oni su retko bili ciljna grupa
- nema većih, značajnijih istraživanja efekata primenjenih programa
- programi su imali prilično ograničeno dejstvo, nisu imali kapacitet da postanu trajnija i šire zastupljena tekovina napretka obrazovanja

Program LQ *Veštine za adolsecenciju* dobro se uklapa u postojeću legislativu koja direktno tretira oblast prevencije zloupotrebe PAS (Nacionalna strategija za borbu protiv droga za period 2014-2021. godine)*16 ili ima dodirnih tačaka s njom, kao što je obrazovni sistem i školski programi. Deo Nacionalne strategije koji se odnosi na smanjenje potražnje droga ima i primarnopreventivni rad. Škole kao obrazovno-vaspitne ustanove imaju obavezu i potrebu za programima i aktivnostima namenjenim prevenciji rizičnih oblika ponašanja.

Zajednički naponi Kancelarije UNODC i Fondacije Lions Club International da program LQ *Veštine za adolescenciju* uđu u srpske škole izuzetno su značajni jer utiru put široj primeni

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Internacionalnih standarda prevencije upotrebe droga. Sam program i realizacija usklađeni su sa ovim standardima i mogu da posluže kao model kako treba praviti moderne, efikasne preventivne programe.

Polovinom jula 2014. godine počele su konkretne pripreme za implementaciju programa u Srbiji, inicijalnim sastankom predstavnika Kancelarije UNODC za Srbiju i Fondacije Lions Club International sa predstavnicima Ministarstva zdravlja RS, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS i opština Novi Beograd i Zvezdara. Svi su se složili da je projekat vredan doprinos naporima na uvođenju dobrih preventivnih programa, a Srbija je prva država Jugoistočne Evrope u kojoj je program Lions Quest *Veštine za adolescenciju* pilotiran. U periodu od 20. avgusta do 22. oktobra održano je 5 trodnevnih treninga i obučeno ukupno 75 edukatora, nastavnika, pedagoga i psihologa, spremnih da program primene u 21 školi u opštinama Novi Beograd i Zvezdara. Tokom ovih obuka tri voditeljke stekle su sertifikate Lions Quest koji im dozvoljavaju da edukuju i druge nastavnike za primenu LQ *Veština za adolescenciju*, što je posebno važno za dalje širenje programa nakon pilot faze. Sami učesnici reagovali su vrlo pozitivno na obuku i ukazali na)^{*18}:

- potrebu za ovakvim programima u Srbiji
- efikasnost primenjenih metoda i strategija podučavanja
- značaj povezivanja socijalno emocionalnih veština i prevencije
- korisnost materijala koji vrlo detaljno opisuje tok svake sesije

Za škole učesnice obezbeđen je sav potrebni materijal. Škole koje su se nešto kasnije uključile, realizovale su u nekoliko redukovanih programa od 27 sesija, kako bi sve bilo završeno u tekućoj školskoj godini.

Tokom primene organizovana su tri radna sastanka sa realizatorima programa, početkom decembra 2014., sredinom marta i krajem juna 2015. godine)^{*18}. Cilj je bio da se prate rezultati, evidentiraju teškoće i pruži podrška daljoj implementaciji programa. Na sastancima su prikazani i rezultati PRE i POST testova. Utisci koje su učesnici podelili sa prisutnima govore u prilog potrebe za programima ove vrste i brojnih koristi koje su imali od ovog pilot projekta. Pored toga iznete su i teškoće i moguća rešenja vezana za materijal, uključivanje učenika i opšte uslove realizacije programa. Rezultati PRE i POST testova su u okviru očekivanih, a biće dopunjeni novim testiranjem većeg broja učenika koji nisu učestvovali u programu i poslužiće kao kontrolna grupa u ispitivanju. Iskustva trenera koji su tokom ove školske godine primenili program u svojim školama treba da budu osnova za fino podešavanje i kulturološku adaptaciju korišćenih materijala, a sve u funkciji održivosti i daljeg širenja primene projekta u srpskim školama.

2.0.0. METODOLOGIJA REALIZACIJE PROJEKTOG ZADATKA

2.1.0. Opšta koncepcija

Tokom pilot faze projekta, konsultantkinja je prošla obuku za edukatora i u OŠ“Kreativno pero“ sa dve grupe mladih ljudi realizovala program LQ *Veštine za adolsecenciju*. Na taj način detaljno je upoznala principe rada i materijale koji se koriste, priručnik za nastavnike *Veštine za adolescenciju* i radnu svesku za učenike *Promene i izazovi*. Konsultantkinja je učestvovala i na sva tri radna sastanka, koji su organizovani u svrhu praćenja i podsticanja implementacije programa. Ova iskustva predstavljala su polaznu osnovu za razmišljanje o metodologiji realizacije projektnog zadatka. Za potrebe ovog projekta na raspolaganju su joj bili izveštaji sa obuka i radnih sastanaka, kao i produkti učesnika. Značajan izvor podataka neophodnih za sagledavanje međunarodnog konteksta i iskustava primene Lions Quest *Veština za adolescenciju* bili su i sajtovi UNODC /South Eastern Europe, Lions Club International Foundation i drugih izvora koji su izveštavali o mogućnostima, rezultatima i evaluaciji efekata ovog programa u različitim delovima sveta.

Na sastanku sa Projektnim timom precizirana su očekivanja vezana za inicijalni i finalni izveštaj, razmatrana metodologija i vrste podataka koji će se prikupljati, usaglašen vremenski okvir za realizaciju čitavog posla, predložena moguća pomoć i podrška.

Uzimajući u obzir čitav kontekst projekta i sve relevantne informacije vezane za njegovu realizaciju u ovoj fazi, zaključeno je da izvori podataka za kulturološku adaptaciju materijala treba da budu tri grupe učesnika različitog nivoa i uloga u sprovođenju.

Prvu grupu predstavljaju oni koji su inicirali uvođenje programa, koji su prepoznali neke potrebe u obrazovanju, pa i široj zajednici i smatrali da će ovaj program odgovoriti na njih, koji su obučavali neposredne realizatore, pratili i pružali podršku tokom realizacije i koji će biti u prilici da ga dalje, nakon pilot faze, šire i sprovode u Srbiji. To su predstavnici Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, gradskih opština koje su učestvovala, koji su u ovom slučaju i treneri, odnosno facilitatori tokom radnih sastanaka. Očekivani podaci od ove grupe značajni su zarad razumevanja kako su ušli u projekat, koja su bila njihova očekivanja, da li su ispunjena i gde bi, iz njihovog ugla, iz njihovog iskustva, sa stanovišta uloge koju su imali vredelo intervenisati kako bismo olakšali primenu, obezbedili da se što više škola, konkretnije nastavnika i stručnih saradnika, odluči da ga primenjuje u svojoj praksi i osigurali uspeh, odnosno proklamovane efekte programa LQ *Veštine za adolsecenciju*.

Drugu grupa koja je za potrebe kulturološke adaptacije konsultovana čine neposredni realizatori u pilot fazi, a to su nastavnici i stručni saradnici koji su u svojim školama, sa odabranim grupama sprovodili program, neki u celini kao što je predviđeno, a neki redukovanu verziju od 27 sesija. Od njih je očekivano kako načelno mišljenje o dobiti koju su osetili primenom programa i podobnosti za primenu u našoj sredini, tako i razmišljanja o alternativnim organizacionim i tehničkim rešenjima koja bi doprinela boljem uklapanju u

konkretni društveni i obrazovni kontekst đaka. Od samih edukatora očekivano je da nam daju i najkonkretniju povratnu informaciju i sugestije, koje izmene bi trebalo uneti u korišćene materijale, priručnik za nastavnike i radnu svesku za učenike, kako bi bili prilagodjeni i drugim nastavnicima i učenicima koji će ih koristiti, imajući u vidu sve sredinske faktore koji imaju uticaja na sprovođenje i efekte programa.

Najzad, sami učenici, kao najdirektniji korisnici, oni kojima je program namenjen i o čijoj dobrobiti se neposredno radi, su bili obuhvaćeni kako bismo dobili više povratnih informacija o tome šta su oni dobili kao rezultat svih radionica kroz koje su prošli. Važno nam je naročito šta je, gledano iz njihovog ugla, potrebno izmeniti da bi se neki drugi mladi ljudi koji budu učestvovali u programu LQ *Veštine za adolescenciju* najbolje osećali i bili motivisani da ostanu u programu do kraja.

Sve tri grupe su konsultovane u čemu je korist, šta su dobili ovim programom, a šta bi trebalo promeniti i preduzeti kako bi program bio pogodniji za upotrebu i šire prihvaćen u našoj sredini.

2.2.0. Tehnike za prikupljanje podataka

Imajući predhodno navedeno, definisana je metodologija koja bi trebalo da odgovori na zahteve *Opisa projektnog zadatka*:

2.2.1. Fokus grupa sa predstavnicima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i lokalne samouprave, odnosno trenerima i facilitatorima radnih sastanaka

Cilj nam je bio da prikupimo kvalitativne podatke od donosioca odluka projekta o iniciranju, praćenju, podsticanju realizacije i preporukama za dalje korišćenje i širenje programa. Polustrukturirani intervju sa pitanjima otvorenog tipa je primenjena tehnika koja bi omogućila pokrivanje potrebne oblasti, a daje i mogućnost da se istraže teme koje se nametnu i tokom samog razgovora sa učesnicima.

Pripremljena pitanja koja čine okosnicu intervjuja su:

- Šta je bio Vaš razlog da se uključite u projekat – u čemu ste videli njegovu vrednost i pre nego što ste krenuli u realizaciju?
- Jeste li imali nekih nedoumica i strepnji, jesu li se pokazale opravdanim?
- Šta je po Vama u programu bio najveći podsticaj za edukatore, decu, roditelje?
- Šta su za Vas bile najveće teškoće?
- Šta Vam je najvrednije, a šta biste dopunili ili izmenili u Lions Quest *Veštinama za adolescenciju*?
- Kako vidite perspektivu – šta je potrebno za dalju primenu i širenje projekta? Kakve su šanse da formalno postane deo našeg obrazovnog sistema?

Uzorak za fokus grupu sa nacionalnim donosiocima odluka i trenerima predstavljaju Vesna Petrović Urošević i Spomenka Ćirić, u svojstvu trenera i predstavnica lokalne samouprave,

Zvezdara i Novi Beograd, Borislava Maksimović, kao trener i predstavnica Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Snežana Vuković i Zora Dešić iz istog ministarstava, koje su funkcionisale i kao facilitatorke u radu sa edukatorima.

2.2.2.. Upitnik za edukatore

Tehnika upitnika odabrana je za prikupljanje podataka o toku čitavog procesa pilotiranja. Akcenat je bio na izborima koje su edukatori bili u prilici da naprave (odabir učenika, vreme i prostor za rad, rešenja za teškoće na koje su nailazili) i koliko su bili zadovoljni njima. Data im je prilika i da iznesu utiske o korisnosti i slabostima programa i kako vide budućnost programa LQ *Veštine za adolescenciju* u našoj sredini.

Sam upitnik nalazi se kao Prilog 1 ovog rada. Sadrži 27 pitanja koji se odnose na: mišljenje edukatora o najznačajnijim vrednostima programa, teškoće na koje su nailazili u realizaciji, kako su rešavali tehnička i organizaciona pitanja sa kojima su se susretali, pripremu sesija i korišćenje materijala, adekvatnost sadržaja sa stanovišta rodne ravnopravnosti, metodološka pitanja, motivaciju učenika, uključenost roditelja i preporuke za širenje programa u perspektivi. Sva ova pitanja treba da nam ukažu na mesta gde je najbolje da ostanemo pri rešenjima iz pilot faze, a s druge strane, gde je potrebna intervencija, kako bi program bio prilagođen korisnicima ovog društvenog i kulturnog miljea.

Upitnik je upućen svim edukatorima koji su učestvovali u realizaciji pilotiranja, a tokom procesa edukacije stručnjaka, treninge za program Veštine za adoelescenciju prošlo je 75 nastavnika, pedagoga i psihologa iz 21 osnovne škole.

2.2.3. Radionica za edukatore

Cilj ove radionice (Prilog 2.) bio je prikupljanje preporuka edukatora koji su realizovali program LQ *Veštine za adolescenciju* koristeći priručnik za nastavnike i radne sveske za učenike, koje izmene bi trebalo uneti u ove materijale kako bi bili podobniji i bolje prilagođeni za rad u srpskim školama.

Jedna od projektnih obaveza realizatora programa u pilot fazi bila je da nakon sesija sa učenicima pošalju povratnu informaciju UNODC kancelariji o eventualnim nepravilnostima priručnika koje su uočili, predlozima za njegovo unapređenje i poboljšanje načina sprovođenja časa. Planirana radionica za edukatore trebalo je svima da pruži još jednu priliku da iznesu svoje procene i mišljenja i da ih objedine u zajedničke konkretne izmene za koje se na osnovu svojih iskustava iz primene zalažu.

Kao uvodna aktivnost, predviđeno je da prisutni nastavnici i stručni saradnici daju generalni sud o tome šta je po njima najkorisnije, a šta im je predstavljalo teškoću u radu sa učenicima. Na kraju, kao završnu aktivnost, učesnici su popunjavali „izlaznu kartu“, odnosno na stikerima odgovarali na pitanje šta je potrebno za dalju primenu i širenje projekta.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Na radionicu za edukatore bili su pozvani svi nastavnici i stručni saradnici koji su u svojim školama sprovodili program LQ *Veštine za adolescenciju*.

2.2.4. Fokus grupa učenika - radionica za učenike

Tehnika koja je odabrana za prikupljanje podataka od učenika je radionica koja uključuje rad u grupi, jer je to njima najbliža i najprimerenija forma angažovanja.

Jedan deo radionice odnosi se na to šta su učenici poneli, šta direktno vezuju za program LQ *Veštine za adolescenciju*, oko pola godine nakon njegovog završetka. U drugom delu od učenika se traži da izlistaju najpre šta im se dopalo, a onda i šta bi promenili, šta im nije prijalo tokom sesija u kojima su učestvovali.

Scenario radionice je u Prilogu 3., a koncipirana je tako da ima dovoljno jasnu strukturu da bismo dobili podatke koji su nam značajni za ispunjavanje projektnog zadatka, ali i dovoljno otvorena da deci pruži priliku da iznesu ono što je njima bitno.

Za fokus grupu sa učenicima odabrana je po jedna škola iz obe uključene opštine i OŠ“Kreativno pero“, kao jedina privatna škola (iz opštine Savski venac) koja je učestvovala u pilot fazi.

2.3.0. Analiza i prikaz rezultata

Prema opisu projektnog zadatka, krajnji produkt ovog rada treba da prilagodi materijal i utiče na razvoj nove verzije priručnika za nastavnike *Veštine za adolescenciju* i radne sveske za učenike *Promene i izazovi* koje bi odražavale preporuke svih korisnika materijala u pilot fazi. Gde je moguće, preporuke će biti inkorporirane u sam tekst priručnika u formi track changes. Ukoliko tekst priručnika nije podoban za to, predviđeno je da preporuke budu analizirane i izlistane kao deo finalnog izveštaja.

Informacije prikupljene u fokus grupi donosioca odluka treba da nam omoguće uvid u kontekst i bolje razumevanje izmena za koje će se eventualno zalagati edukatori i učenici. Ovako prikupljeni podaci treba da budu predmet kvalitativne analize i posluže nam da sa njima uporedimo informacije i zaključke izvedene na osnovu upitnika i radionica. Sve što se u analizi poklapa ima dodatnu težinu, sve što se razlikuje zahteva objašnjenje.

Planirano je da podaci dobijeni na osnovu upitnika za nastavnike i radionice za učenike budu analizirani i prikazani metodama deskriptivne statistike i pretočeni u set preporuka za dalji rad. Iz radionice za edukatore predložene alternative treba da budu analizirane i uključene u materijale u obliku track changes.

3.0.0. REZULTATI

3.1.0. Fokus grupa sa predstavnicima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i lokalne samouprave, odnosno trenerima i facilitatorima radnih sastanaka

3.1.1. Predstavljanje i analiza prikupljenih informacija

Fokus grupa je okupljena 22. oktobra 2015. u OŠ“Kreativno pero“. Učestvovala su Vesna Petrović Urošević i Spomenka Ćirić, u svojstvu trenerki i predstavnica lokalne samouprave, Zvezdara i Novi Beograd, Borislava Maksimović, kao trenerka i predstavnica Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS i Zora Dešić takođe iz pomenutog ministarstva koja je bila i facilitatorica radnih sastanaka. Snežana Vuković, koja je uključena u istoj ulozi, bila je obavezama sprečena da nam se priključi i sa njom je intervju obavljen naknadno, u prostorijama Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

Jake strane programa *Veštine za adolescenciju*, tokom intervju sa donosiocima odluka razmatrane su kroz pitanja vezana za njihove inicijalne razloge za uključivanje u projekat, sagledavanaje najvrednijih i za decu, edukatore i roditelje najpodsticajnijih aspekata.

Inicijalni podsticaj za uključivanje u projekat kod svih sagovornica bila je okolnost da je inicijativa potekla od Kancelarije UNODC, što od samog početka obezbeđuje potrebnu dozu legitimnosti i daje težinu kasnijim nastojanjima svih učesnika. Prethodno iskustvo trenerica i facilitatorica sa Kancelarijom UNODC na realizaciji *Programa osnaživanja porodica 10-14* rezultiralo je uzajamnim razumevanjem i uvažavanjem, a LQ *Veštine za adolescenciju* došle

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

su kao prirodan nastavak i dalje širenje preventivnih aktivnosti započelih ovim programom. Predstavnica Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS i lokalne samouprave to je značajno olakšalo situaciju u kojoj je trebalo da donosiocima odluka predstave zašto je za naše škole dragoceno prihvatanje i učešće u jednom ovakvom programu. Koordinirana inicijativa i podrška Kancelarije UNODC, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS i lokalne samouprave bili su bazični uslov za započinjanje, a procenjene su i kao najbolja garancija širenja i kasnije održivosti efekata ovog projekta.

Pripreme za realizaciju, razvijanje ideje prevencije od početka do kraja, insistiranje na maksimalnim efektima, sve primenjene procedure, uključivanje dobrog internacionalnog trenera, obuka trenera, pilotiranje i praćenje, takođe su aspekti koji su ukazivali na standardizovan pristup koji osigurava dugoročnost programske realizacije, a takođe ima impakt na ponašanje dece, nastavnika i roditelja, istakla je posebno Borislava Maksimović, a složile su se sve učesnice intervju.

Iz ugla predstavnica Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije poziv za pilotiranje programa LQ *Veštine za adolsecenciju* stigao je u pogodnom trenutku kada je i samo Ministarstvo imalo u planu izradu jednog nacionalnog programa namenjenog prevenciji PAS koji bi bio osnov za sve ostale. U situaciji kada postoji manjak sredstava, donacija jednog ovako vrednog, naučno zasnovanog i proveravanog programa koji ima mogućnost da se i kulturološki adaptira srpskoj populaciji, došla je prosto kao „dar s neba“. Mogućnost da kroz ovaj program do nas dođu Međunarodni standardi prevencije narkotika, da postanu deo naše prakse i model koji treba slediti od naročitog je značaja i naša stručna javnost u tom smislu duguje posebnu zahvalnost Kancelariji UNODC, naglasila je Zora Dešić. Sve učesnice su se složile da program u kojem najveći deo pripada obuci i jačanju životnih veština, pogodan da se implementira i u nastavne i vannastvne aktivnosti, može da posluži kao osnova i okosnica na kojoj će se izgraditi sistem vaspitne funkcije škole u celini.

Jedna od dobrih strana programa *Veštine za adolescenciju* koja je od samog početka bila vidljiva jeste pogodnost i jednostavnost za korišćenje u školi: postoje dobro razrađeni priručnici za nastavike sa detaljno opisanim radionicama, nisu potrebna velika dodatna sredstva za materijale, u obrazovnom sistemu se lako nalazi vreme za realizaciju, jer su sadržaji pogodni za časove odeljenjske zajednice.

Realizujući program mnogo su dobijali i sami nastavnici. Obuka, realizacija i eksterno praćenje programa LQ *Veštine za adolsecenciju* omogućavaju nastavnicima da kompenzuju moguće nedostatke u svom inicijalnom obrazovanju. Čak i kasnije, tokom neformalnog obrazovanja, nastavni kadar dobija vrlo malo znanja o vaspitnoj funkciji škole, a od podučavanja životnim veštinama, gotovo ništa. Stoga je jedan ovako dobro koncipiran i dobro opremljen program, koji je dovoljno instruktivan za nastavnike, veoma dobro došao, jer razvija odgovarajuće kompetencije nastavnika i na taj način razrešava značajnu teškoću ne samo u njihovom, već u sistemu obrazovanja generalno.

Snežana Vuković istakla je da na taj način program rasterećuje nastavnike i jednog dela stresa, a dragoceno je što je deo sadržaja posvećen upravljanju stresom kod učenika. Po njoj,

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

indirektno upravljanje razvojnim stresom, odnosno stresom odrastanja učenika, predstavlja najznačajniju dobit i za njih i za njihove roditelje i nastavnike.

Sami učenici, odnosno grupe učenika birane su i formirane na različite načine. Negde je to bilo čitavo odeljenje, a u nekim školama su grupe bile iz različitih odeljenja i različitog uzrasta. To je jedan zanimljiv model organizovanja na koji su deca dobro reagovala i stoga ga treba imati u vidu u nastavku projekta.

Odgovarajući na pitanja koja su se odnosila na najjače strane programa LQ *Veštine za adolescenciju*, sve trenerice i facilitatorke su istakle da je to korisnost i način rada sa učenicima. Za njih ovaj program predstavlja mogućnost da kroz interakciju sa odraslima i međusobno, bez velikog opterećenja i kroz iskustveno učenje steknu životno važne i korisne veštine. Suštinu programa čini pozitivan pristup, odnosno njegova primarno preventivna orijentacija. Program nije usmeran samo na jednu vrstu rizičnog ponašanja, već je generalno podsticajan. Razvijanje pozitivnih snaga i veština mladih ljudi, učenje konstruktivnog socijalnog i emocionalnog reagovanja je osnovna strategija zaštite od problematičnog ponašanja. Već sam naziv za trenerice je delovao obećavajuće, jer su dosadašnji programi u našoj sredini veoma naglašavali i favorizovali kognitivne činioce, zanemarujući značaj toga kako se dete i mlada osoba osećaju, koliko to deluje na njihovu integraciju u društvo i koliko je uticajno i na akademska postignuća. U iskustvu praktičara bilo je i do sada obučavanja i jačanja socijalno – emocionalnih veština, ali je to bila stvar individualnog pristupa pojedinih stručnjaka u lečenju zavisnika, a ne preventivna akcija širokog spektra i zahvata značajnijeg dela populacije mladih ljudi.

Još jedna dobit koju su često naglašavali i edukatori jeste uzajamno zbližavanje i bolje upoznavanje. Nastavnici su izjavljivali da su bolje upoznavali decu, pa i roditelje, deca da su se zbližavala više nego inače, a sve zajedno vodilo je građenju atmosfere zajedništva u odeljenju, odnosno grupi. Učenicima je ovo bilo i zabavno, drugačije od svega ostalog što se dešavalo u školi. Imali su priliku da na poseban način upoznaju i sebe i jedni druge, što je uz obrađivane teme koje su im bile bliske, potrebne, doprinosilo doživljaju da rade nešto novo, značajno i dobro za sebe.

Za roditelje dobit je svakako to što su deca i mladi ljudi dobijali nešto što će ih ojačati kao ličnosti i pomoći im da se odupru svemu što ne valja i što jeste rizik odrastanja. U našem obrozovnom, socijalnom i zdravstvenom sistemu posatoji nedostatak obuka za roditeljstvo. LQ *Veštinama za adolescenciju* dobili su jednostavan i konkretan program koji donekle to nadoknađuje, a po ponašanju i reagovanju svoje dece mogli su da prepoznaju da njihova deca dobijaju nešto korisno.

Jedan deo intervjua vođenog u okviru fokus grupe odnosio se na nedoumice, strepnje, teškoće, potrebe za dopunama i izmenama programa LQ *Veštine za adolescenciju*.

Predstavnice Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS i lokalne samouprave, ujedno trenerice i facilitatorke, naglasile su da je od samog početka bilo jasno da postoji potreba za kulturološkom adaptacijom programa. To podrazumeva fine adaptacije i podešavanja, ali ne jednokratnu intervenciju, već permanentan proces, razvojnu adaptaciju

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

programa u skladu sa potrebama društva koje se menja, što za sobom donosi uvek nova pitanja i probleme adolescenata.

Što se tiče nedoumica i strepnji najizraženija kod svih učesnica fokus grupe bila je ona vezana za dužinu trajanja programa i pokazala se opravdanom. Naime, predviđeno je da se programa LQ *Veštine za adolsecenciju* realizuje jednom nedeljno kroz 40 sesija, a naša školska godina traje 36 nedelja. Uz to, neke škole krenule su sa programom kasnije od ostalih, pa je njima predložena i skraćena verzija programa od 27 sesija u slučaju da inicijalno planiran broj sesija nije mogće realizovati. .

Diskutujući pitanje trajanja programa - 1 ili 2 godine, trenerice i facilitatorke su iznele mišljenje da ima argumenata za obe varijante. Tokom jednogodišnjeg pilotiranja programa edukatori su vrlo često navodili nedostatak vremena za realizaciju svega što je scenarijom radionica predviđeno i potrebu da se sa svojim odeljenjem bave i drugim značajnim sadržajima i tekućim zbivanjima. S druge strane, ekstenzivnije sprovođenje tokom dve godine nosi rizik razvodnjavanja i mogućnost da neka karika u lancu oslabi. Iskustva iz pilot faze govore da se ovo i još neke teškoće mogu prevazići radnim sastancima sa ciljem praćenja, održavanja i osvežavanja sistema. U tom slučaju, program bi trebalo sprovoditi u 5. i 6., odnosno 6. i 7. razredu. Zbog obaveza vezanih za završni ispit, osmi razred bi svakako trebalo poštediti bilo kakvih drugih dodatnih aktivnosti.

Kad je u pitanju obrada sadržaja, citati su se prvi nametnuli kao pitanje koje traži dodatno razmatranje. Ovo je kulturološki veoma osetljiv deo sadržaja i učesnice su se složile da vredi još jednom proceniti da li su svi adekvatni, da li su srpskoj populaciji dovoljno bliski, da li najdirektnije usmeravaju učenike na temu o kojoj se govori i ne bi li neki drugi koje bismo sami našli bili bolje rešenje. Učesnice fokus grupe smatraju bi vredelo dozvoliti da pored više ponuđenih, i sami edukatori mogu da potraže neke iz svog miljea koji će više odgovarati i bolje odražavati suštinu sadržaja. Jedna od mogućnosti je i da učenici daju predloge citata. Pri kraju časa voditelj radionice može se vratiti na početak i tražiti od njih da procene citat i traži od njih da odmah ili za naredni čas ponude neki bolji. Na taj način dobili bismo i dodatni kvalitet u vidu kritičkog pristupa sadržaju koji se obrađuje.

Kritički se osvrćući na strukturu sesija, Borislava Maksimović ispoljila je rezervu prema isticanju ciljeva na početku svake od njih polazeći od činjenica i teorija koje insistiraju na otkrivanju i postepenom saznavanju suštine sadržaja kao najboljoj strategiji učenja. Ostale učesnice razgovora nisu se saglasile sa ovim stavom i smatrale su da je struktura obučavanja koja se zagovara u programu LQ *Veštine za adolescenciju* dobar put koji osigurava da učenici od samog početka znaju na čemu će se raditi i šta je očekivani ishod svakog časa.

Nesporni deo kulturološke adaptacije u širem smislu svakako je i usklađivanje terminologije koja se koristi u priručnicima sa pojmovnim aparatom koji je deo srpskog obrazovnog sistema. Tako na primer naziv „lekcija“ je po svoj prilici doslovni prevod za „unit“ iz engleskog jezika, ali je u srpskom bolje koristiti pojam „tema“, po analogiji sa „nastavnim temama“, koje su strukturni delovi školskog programa svakog predmeta. Iskustvo je pokazalo da „domaći zadatak“ kod ovdašnjih učenika, verovatno zbog opterećenosti

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

školskim obavezama, automatski izaziva otpor. Stoga je bolje zameniti ga izrazima poput: projekat, vežba, izazov, moj sistem napredovanja, moj sistem uspeha, sumiranje, stavljanje u praksu, test realnosti i slično.

Na radnim sastancima edukatori su izneli da im je, uz svu pomoć i upotrebljivost priručnika, potrebno značajno vreme za pripremu sesija sa učenicima. Svaki čas je vrlo zahtevan, detaljno osmišljen i precizno isplaniran. Kako su neki od njih pravili svoje powerpoint prezentacije, spontano se nametnula ideja da bi to moglo da bude jedno od rešenja ovog pitanja. Ponuđene prezentacije bi olakšale rad i pomogle nastavnicima, a ujedno i skratile vreme potrebno za pripremu. Ukoliko bismo napravili bazu postojećih prezentacija i priprema za časove, mogli bismo je podeliti edukatorima. Gotove pripreme i prezentacije uvek je moguće prerađivati i dovršavati prema sopstvenoj koncepciji, karakteristikama i potrebama konkretne grupe sa kojom se radi.

Jedna od facilitatorki imala je strepnju kako će nastavnici uopšte prihvatiti program, jer se dešavalo da veći broj njih obuke tretiraju kao dodatno opterećenje. Na sreću, ova zebnja se pokazala neopravdanom. Razlog za to videla je pre svega u kvalitetu i upotrebljivosti programa, a zasigurno i dobrom izboru učesnika obuka.

Dve opštine imale su različiti pristup u odlučivanju koje će se škole uključiti u pilot fazi ovog projekta. Na Zvezdari su se odlučili da ponude tu mogućnost svim školama i da svaka od njih delegira manji broj učesnika, smarajući da je to najpravedniji pristup. Na Novom Beogradu je odabrano nekoliko škola koje su imale mogućnost da pošalju na obuku više nastavnika i stručnih saradnika, a prednost ovakvog izbora je veća vidljivost programa u školi. Ono što se u svakom slučaju pokazalo kao pogrešan pristup jeste da se po nalogu direktora uključe nastavnici kojima su nedostajali sati stručnog usavršavanja ili su bili procenjeni kao generalno neaktivni, pa je ovo bila prilika da to isprave.

U okviru fokus grupe diskutovano je i o tome kako učesnice vide perspektivu, šta je potrebno za dalju primenu i širenje program LQ *Veštine za adolescenciju*, kakve su šanse da formalno postane deo našeg obrazovnog sistema.

U obrazovnom sistemu Republike Srbije postoje mogućnosti i mehanizmi za dalje širenje ovog programa. Od postojećih trenera, uz još neke koji bi im se priključili mogli bi da budu formirani mobilni timovi koji bi izlazili u susret izraženim potrebama škola i lokalnih zajednica. Uz to, postoji mreža školskih uprava i potrebno je da prosvetni savetnici prođu predviđenu edukaciju, kako bi oni dalje mogli da obučavaju nastavnike i stručne saradnike i to je mehanizam putem koga bi projekat mogao da bude proširen na čitav sistem.

Što se tiče formalizacije, moguće je i dobro bi bilo da program LQ *Veštine za adolescenciju* uđe u nacionalni školski program.

Program se već sad može sprovoditi na časovima odeljenjskog starešine i odeljenjske zajednice, kao što je veći broj edukatora iz pilot progama i učinio.

U Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u toku je evaluacija programa Građanskog vaspitanja i postoje inicijative za njegovo inoviranje i izmenu sadraja. Ovu priliku trebalo bi iskoristiti, jer je program LQ *Veštine za adolescenciju* po oblasatima

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

koje pokriva i metodama rada blizak ovom predmetu i ima smisla da bude pretvoren u sadržaj Građanskog vaspitanja.

S vremena na vreme u našoj obrazovnoj i stručnoj javnosti pojavljuju se ideje o uvođenju zdravstvenog vaspitanja kao posebnog predmeta, pa bi i tu bilo mesta za program LQ *Veštine za adolescenciju*.

Ipak, najbliže realnosti da ovaj program postane strukturalni deo nacionalnog školskog programa jeste oslanjanje na njegov primarno preventivni karakter i upravo takav mogao bi da se nađe među drugim preventivnim programima. To bi potencijalnim korisnicima bio znak da je deo strateškog dokumenta, da je podržan i preporučen od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Ministarstva zdravlja Republike Srbije, svih koji su zaduženi za realizaciju strategije obrazovanja.

Tema koja se pojavila u okviru fokus grupe bila je i promocija programa LQ *Veštine za adolescenciju* u obrazovnoj i društvenoj javnosti.

U srpskom obrazovnom sistemu, prvi korak u tom pravcu je akreditacija programa od strane Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja. Imajući u vidu sve reference, naučnu zasnovanost i rezultate evaluacije ovog programa, prijavljivanje na konkurs, pribavljanje odgovarajućeg odobrenja i uvrštavanje u katalog programa stalnog stručnog usavršavanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika zahteva izvesno vreme i energiju, ali ne bi trebalo da predstavlja veći problem.

Da bi program postao vidljiviji i prepoznat kao korisna novina u obrazovnoj i društvenoj zajednici uopšte, učesnice fokus grupe smatraju da bi bilo dobro da se pored Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u promociju i širenje čitavog projekta uključi i lokalna samouprava. Prevencija asocijalnih oblika ponašanja oduvek je bila jedan od prioriteta i ovog ministarstva i gradskih opština i program LQ *Veštine za adolescenciju* se sasvim uklapa u te aktivnosti.

Iznete su ideje da bi Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, po ugledu na neka iz drugih, razvijenijih zemalja, trebalo da napravi listu programa koji imaju verifikaciju, evaluirani su, pokazali su rezultate i da ih preporuči školama. Ključ budućeg uspeha kod ovog, kao i kod prethodnog programa je, po mišljenju svih prisutnih, da ovakav pristup, pored Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, podrži i Kancelarija UNODC i lokalna samouprava. Važno je da se što više nastavnika i stručnih saradnika upozna sa ovim programom da bi mogli da ga izaberu i da se što veći broj obuči za njegovu primenu. Na taj način program postaje prisutan u velikom broju škola i stoga čak i ne mora da bude formalno obavezan.

Pitanje širenja programa povlači za sobom još jedno, a to je obezbeđenje dodatnih novčanih sredstava. Do ove faze, finansiranje projekta obezbeđivao je UNODC u saradnji sa Lions Club International Foundation. Nove obuke nastavnika i diseminacija projekta zahtevaju izvesna sredstva, a onda se uvek postavlja i pitanje kako će ona biti obezbeđena. Jedan od načina je prikupljanje donacija. Naglašeno je da bi formalnija saradnja između Kancelarije

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

UNODC i Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u tom smislu mogla da bude naredni korak u široj upotrebi ovog programa u školama u Srbiji.

Diskusija je zaokružena generalnim stavom da ukoliko želimo da program LQ *Veštine za adolescenciju* zaživi u školama u Srbiji, važno je za nastavnike obezbiti sve što im je potrebno, obuku, materijale, gotove prezentacije i materijalna sredstva, a onda im pružiti uverenje da imamo poverenja u njih i dati im slobodu da od svega što im je na raspolaganju odaberu ono što će u datom trenutku, za grupu dece sa kojom rade biti najkorisnije i najefikasnije ih dovesti do željenih ishoda. Radni sastanci su u tom slučaju dragoceni, jer bi bili prilika za razmenu pozitivnih iskustva i kreativnih mogućnosti, ne kontrola, ali svakako mesto za razrešavanje dilema šta je u redu, šta nije, koliko se može odstupiti od originalnog uputstva, a da se sačuva autorski koncept. Periodično praćenje predstavljalo bi ograničavajući i usmeravajući faktor u odnosu na inicijative za izmene kako bi one ostale u okvirima podešavanja i fine adaptacije na konkretne uslove primene programa.

3.1.2. Zaključci i preporuke fokus grupe sa donosiocima odluka

Fokus grupa sa donosiocima odluka pokazala je da je program LQ *Veštine za adolsecenciju* u ovoj sredini prihvaćen sa idejom da se najpre utvrde potrebe i resursi jedne zajednice da apsorbuje, iznese i profitira od jednog projekta ove vrste. Potreba da se na prevenciji zloupotrebe PAS sa decom i mladim ljudima radi na drugačiji, efikasniji način nego što je to do sada bio slučaj, evidentirana je u prethodnom periodu, tokom implementacije UNODC *Programa osnaživanja porodica 10-14*, a učesnice fokus grupe bile su angažovane od strane Kancelarije UNODC na njegovoj implementaciji. Novi program došao je kao prirodni nastavak POP 10-14 i postojećih aktivnosti Kancelarije UNODC na uvođenju Međunarodnih standarda prevencije narkotika u ovoj sredini. Ovi naponi poklopili su se sa planovima Ministarstva prosvete nauke i tehnološkog razvoja RS da pripremi jedan nacionalni program namenjen prevenciji PAS koji bi mogao da bude osnova za sve ostale preventivne programe.

Po mišljenju učesnica diskusije, obuka edukatora za programa LQ *Veštine za adolsecenciju* razrešava i jednu značajnu teškoću u našem obrazovnom sistemu, jer nastavnici u svom inicijalnom obrazovanju nemaju zadovoljavajuću pripremu za vaspitni rad sa učenicima. Posebnu pogodnost predstavlja priručnik za nastavnike sa detaljno opisanim radionicama i odgovarajuća radna sveska za učenike.

Najveća vrednost programa, složile su se sve učesnice intervjuja, leži u korisnosti za učenike, odnosno njegovom primarno preventivnom karakteru. Usvajanjem i vežbanjem socijalno-emocionalnih veština podstiče se lični razvoj i sazrevanje mladih ljudi i na taj način jača njihova otpornost na različite faktore rizika koji prate odrastanje. Bolje upoznavanje i zbližavanje sa vršnjacima i nastavnicima predstavlja dobit koja se uvek ističe kao značajna prednost ovakvog pristupa u odnosu na sve ostale, do sada primenjivane kod u ovoj sredini.

Roditelji uključeni u programa LQ *Veštine za adolsecenciju* nadoknađuju nedostatak ovakvih sadržaja, a dobit dece koju vide u njemu svakako im je najvažnije od svega što bi mogli da očekuju.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Na osnovu iskustava iz obuka edukatora i radnih sastanaka trenerice i facilitatorke su iznele sledeće preporuke vezane za primenu programa u ovoj sredini:

1. Adaptacija programa zaista jeste potrebna i to ne kao jednokratna intervencija, već kao kontinuiran proces finog podešavanja i usaglašavanja sadržaja i metoda rada sa promenama okruženja mladih ljudi i izazova sa kojima se u odrastanju suočavaju. Važno je da projekat bude dovoljno fleksibilan da može da se menja u skladu sa potrebama korisnika, a da opet zadrži svoj predviđeni, empirijski potvrđeni implementacioni mehanizam.
2. Deo sadržaja koji je ocenjen kao najosetljiviji na kulturološke razlike su citati. Trebalo bi ih preispitati, a neke od njih svakako zameniti adekvatnijim. Predlog je da pored postojećih, edukatori mogu da koriste i one koje sami nađu, a bliži su kulturnim osobenostima ovog društva.
3. Korišćenu terminologiju bi takođe trebalo podesiti tako da bude bliža iskustvu srpskih nastavnika i mentalitetu učenika, pa je na pr. umesto „lekcija“ bolje koristiti „tema“, a „domaći zadatak“, mogao bi da bude „projekat“, „izazov“, „sumiranje“, „stavljanje u praksu“ ili neka druga sintagma koja neće kod dece izazivati otpor.
4. Zbog osobenosti važećeg sistema obrazovanja, sadržaje programa teško je smestiti u 40 sesija koje treba da budu realizovane u toku jedne školske godine. Oba rešenja, sprovođenje tokom jedne, odnosno dve godine imaju svoje prednosti i nedostatke. Prevagnulo je ipak mišljenje da je dvogodišnje trajanje bliže realnosti, pri čemu se treba odlučiti za V i VI ili VI i VII razred.
5. Iskustvo primene u pilot fazi pokazalo je da je pripremanje časova predstavljalo, uz postojeće obaveze, značajno dodatno opterećenje za nastavnike. Priručnici su veoma dobri, ali bi zbog složenosti i obima sadržaja, gotove pripreme i powerpoint prezentacije bili bi od velike pomoći.
6. U važećem obrazovnom sistemu postoje mogućnosti i mehanizmi za dalje širenje programa LQ *Veštine za adolsecenciju* u Srbiji. Trenutno je najjednostavnije sprovođenje u okviru časova odeljenjskog starešine i odeljenjske zajednice. U dogledno vreme mogao bi se naći kao sadržaj građanskog vaspitanja ili zdravstvenog vaspitanja, ali mu je prirodno mesto u obrzovnom sistemu među preventivnim programima.
7. Akreditacija od strane Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, promocija u stručnoj i društvenoj javnosti i veći obuhvat nastavnika planiranim obukama, važni su uslovi da program dođe do što većeg broja srpskih škola.
8. Mesto na posebnoj listi proverenih i efektima dokazanih programa, preporuka Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS, podrška Kancelarije UNODC i lokalne samouprave, veoma bi olakšali širenje programa.
9. Realizacija programa ne zahteva velika materijalna sredstva, ali u ovdašnjim socijalnim i društvenim prilikama neophodno je osigurati dodatni izvor finansiranja škola i za ta sredstva.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

10. Za optimalan rad i postizanje najboljih efekata važna je izvesna doza autonomije nastavnika u realizaciji programa LQ *Veštine za adolsecenciju*, a radni sastanci neophodni su kao mehanizam praćenja, podsticanja, oganičavanja alternativnih predloga i osiguranja originalne koncepcije autora.

3.2.0. Upitnik za edukatore

3.2.1. Predstavljanje i analiza prikupljenih informacija

Pozivu da popune upitnik poslat u elektronskoj formi odazvalo se 11 edukatora.

Na pitanje u čemu vide najznačajniju vrednost programa, edukatori su u najvećoj meri isticali:

- primarno preventivni karakter i podsticanje razvoja učenika
- usvajanje i vežbanje socinajalno – emocionalnih veština
- sadržaji su bliski potrebama i interesovanjima adolescenata
- efikasne metode rada koje podsticajno deluju na motivaciju i uključenost učenika
- program nudi teme i instrumente za vaspitni rad s učenicima, koji nije dovoljno zastupljen i razrađen kroz pravilnike o nastavnom planu i program, ističe pozitivne životne vrednosti
- pozitivno delovanje na atmosferu: povezivanje i saradnja sa učenicima, razvijanje drugarstva i razvoj samokontrole,
- uključivanje interkulturalnog i kroskurilularnog aspekta nastave
- zajedničke aktivnosti roditelja i dece

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Prema odgovorima u upitniku, najznačajnije teškoće na koje su nailazili edukatori u realizaciji programa u pilot fazi bile su:

- obimnost sadržaja predviđenih za obradu u toku jednog časa, što je razrešavano redukovanjem aktivnosti ili produžavanjem časa
- preveliki broj radionica za jednu školsku godinu, vremensko uklapanje u raspored časova
- sadržaj sesija je ambiciozno planiran, tako da zahteva značajno vreme za pripremu
- radionice su prezahtevne za učenike V razred, bolje je krenuti sa programom malo kasnije
- odeljenje od preko 30 učenika je prevelika grupa za rad i treba ga podeliti u dve
- bilo je i nezainteresovanih učenika, što je razrešavano ozbiljnim pripremanjem i ukazivanjem na dobrobiti od programa

Grupa učenika sa kojom je rađeno birana je uglavnom na osnovu mišljenja stručnih saradnika ili zajedničkom odlukom stručnog saradnika, odeljenjskog starešine i direktora. Tek ponegde bili su to samo odeljenjski starešina ili direktor. Sastav grupe u 10 od 11 slučajeva bio je iz istog odeljenja, a samo u jednom slučaju bili su to učenici različitih odeljenja istog uzrasta. Ovakav izbor većina smatra opravdanim, s tim što dve kolegice smatraju da bi trebalo uzeti u obzir i motivisanost učenika i raditi sa onima koji pokazu da to zaista žele.

Za većinu edukatora odluka u koje vreme će realizovati program nije predstavljalo problem i to su uglavnom, u 6 slučajeva bili časovi odeljenjske zajednice, a u dva građanskog vaspitanja. Ostali su se snalazili „pozajmljivanjem“ dela nekog časa od kolega. Među odgovorima edukatora bilo je i predloga da se ovo pitanje reši deljenjem programa na bar dve godine, odnosno uvođenjem novog predmeta koji bi bio deo fakultativnog programa.

Nijedan od edukatora nije imao problema sa nalaženjem prostora za rad, što je informacija koja bi mogla da ohrabruje, ali postoji mogućnost i da je posledica opadanja broja dece u školama.

Vreme potrebno za pripremu pojedinačnih sesija kretalo se u rasponu od 0.5 do 3 sata, većinom negde u sredini ovog intervala, a u proseku oko 1.5 sat. Kao mogućnosti za rasterećenje navođene su: elektronska verzija priručnika, gotove powerpoint prezentacije, materijal u formi pripreme za čas, video materijal i rad edukatora u paru.

Na pitanje šta bi konkretno promenili u priručniku za nastavnike, edukatori su se izjasnili na sledeći način:

- ništa i bez odgovora 5
- neke citate 4
- formulacije nekih od ciljeva 3
- vreme za pojedine aktivnosti (skratiti, produžiti) 3
- jasna priprema za čas, gotovi materijali, dodati video materijale 1

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- način rada, prilagoditi se našem mentalitetu 1
- pojedini sadržaji 1

Ovi odgovori ukazuju da je značajan broj u potpunosti zadovoljan priručnikom za nastavnike, a ono što se poklapa sa mišljenjima iznetim na drugim mestima su potrebne intervencije kod citata, formulacija ciljeva i vremenske artikulacije sesija.

U radnoj svesci za učenike *Promene i izazovi* najveći broj edukatorke (3) ne bi menjao ništa ili nije dao odgovor (2). Među konkretnim predlozima našli su se: da materijal bude u formi radnih listova koje bi učenici prikupljali u fascikle (2), da treba redukovati sadržaje jer su opterećujući za učenike (1), ubaciti boje i poneku ilustraciju (1), izmeniti neke jezičke formulacije (1).

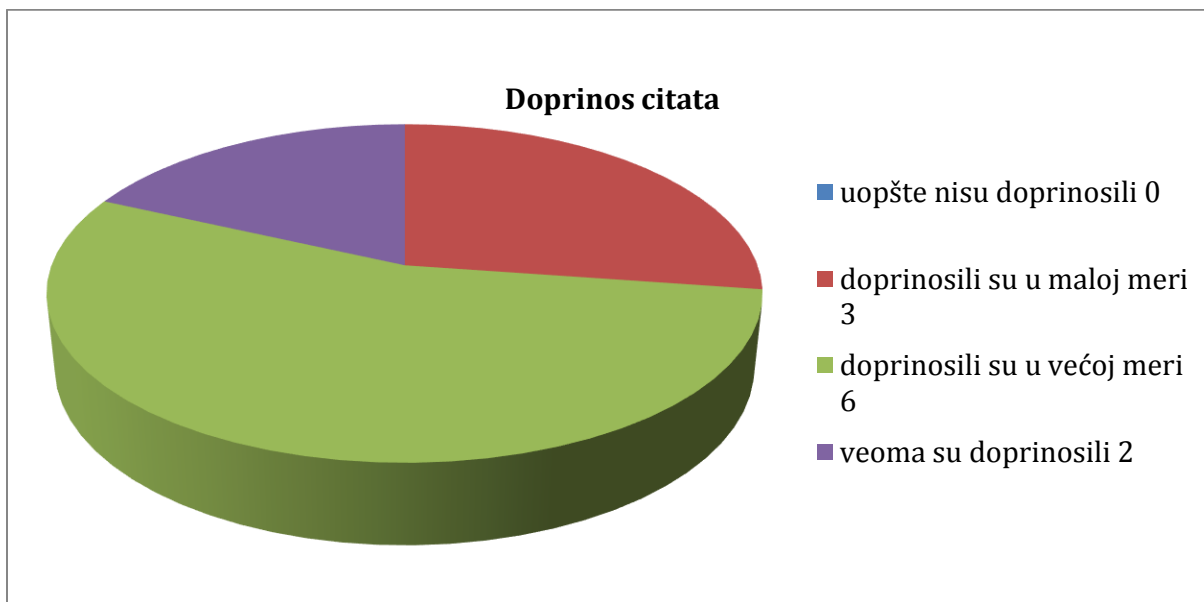
Struktura radionca *OTKRIVANJE-POVEZIVANJE-VEŽBA-PRIMENA*, od većine edukatorke (82%) procenjena je kao efikasna. Obrazloženje je retko iznošeno, a bilo je da odgovara didaktičko metodičkim principima uspešne nastave.

Sve edukatorke koje su odgovorile na poziv da odgovore na upitnik, smatraju da su sadržaji programa LQ Veštine za adolsecenciju relevantni i u dovoljnoj meri jačaju otpornost mladih ljudi prema rizičnim oblicima ponašanja, što u najvećoj meri opravdava njegovo uvođenje u obrazovni sistem.

Rezultati upitnika govore da postoji fer tretman učesnika različitog pola u programu, samo 3 su se izjasnile da određene sesije više odgovaraju dečacima ili devojčicama, ali ni jedna ne smatra da tu treba unositi neke izmene ili prilagođavanja.

Jedna od ideja iz upitnika bila je da bi ciljevi formulisani ne samo za pojedine časove, već i teme, odnosno lekcije u celini mogli da doprinesu efikasnijoj primeni programa, ali to odgovori ispitanika ne potvrđuju. Naime, 6 se složilo sa ovim predlogom, a 5 ga smatra suvišnim i zbog toga neće dalje biti razmatran.

Doprinos citata uspešnosti radionica procenjen je na sledeći način:

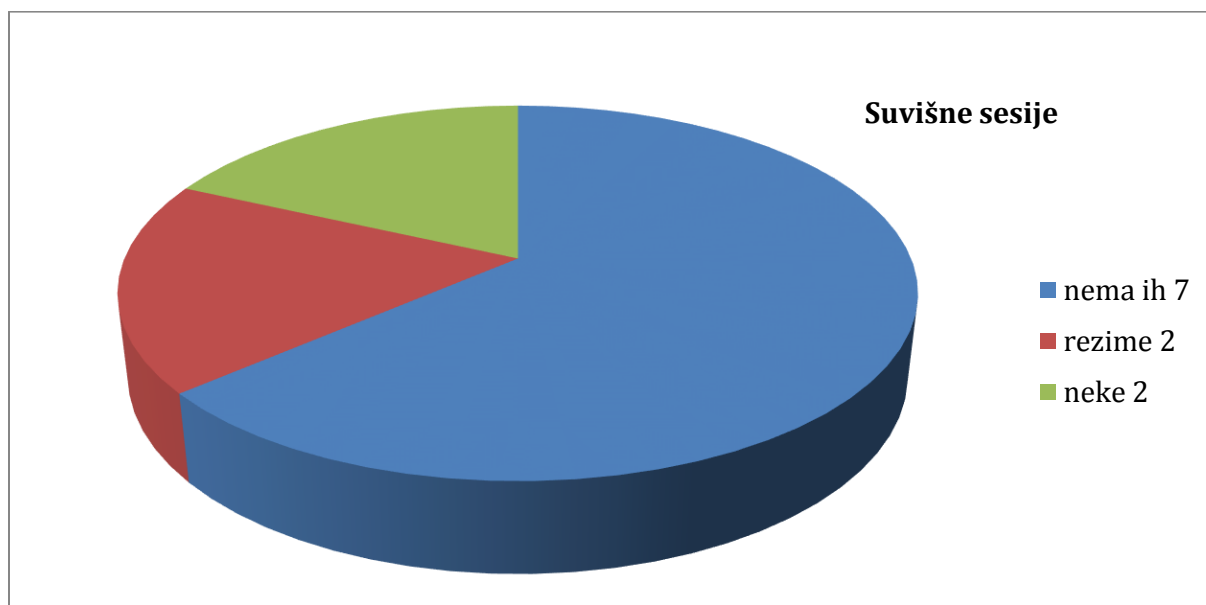
Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Dakle, ako bi doprinos bio ocenjivan ocenom od 1 – 4, prosečna ocena bila bi 2.91, što približno odgovara kategoriji „doprinosili su u većoj meri“.

Na poziv da daju predloge za izostavljanje ili zamenu citata, većina edukatorki (8) reagovala je neodređeno (bez odgovor, ima ih dosta, rađeno na sastanku). Jedna od iznetih ideja je da zbog interkulturalnosti ponegde treba dodati citat koji bi mogao biti pogodniji, a ne zamenjivati postojeće. Konkretni predlozi boljih citata su:

čas	predlog novog citata
L II čas 1.	„Dajte mi oslonac i dovoljno dugačku polugu i pomeriču svet“, Arhimed
L II čas 4.	Posle boja, koplje u trnje, narodna poslovica
L III čas 2	Kakve su ti misli, takav ti je život.
L III čas 5.	Lepa reč gvozdena vrata otvara, narodna poslovica
L VI čas 8.	Ne mora da me ujede zmija da bih znao da otrov ubija.
L VI čas 10.	Ceo dan učim mačku da treba da izađe napolje, a ona mene uči da neće.
L VI čas 12.	Ako si uživao u potrošenom vremenu, onda ono nije uzalud potrošeno. Džon Lenon
L VI čas 14.	Biraj pametno.

Od 40 sesija, pozvane da procene da li je neka suvišna, ispitanice su odgovorile na sledeći način:

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

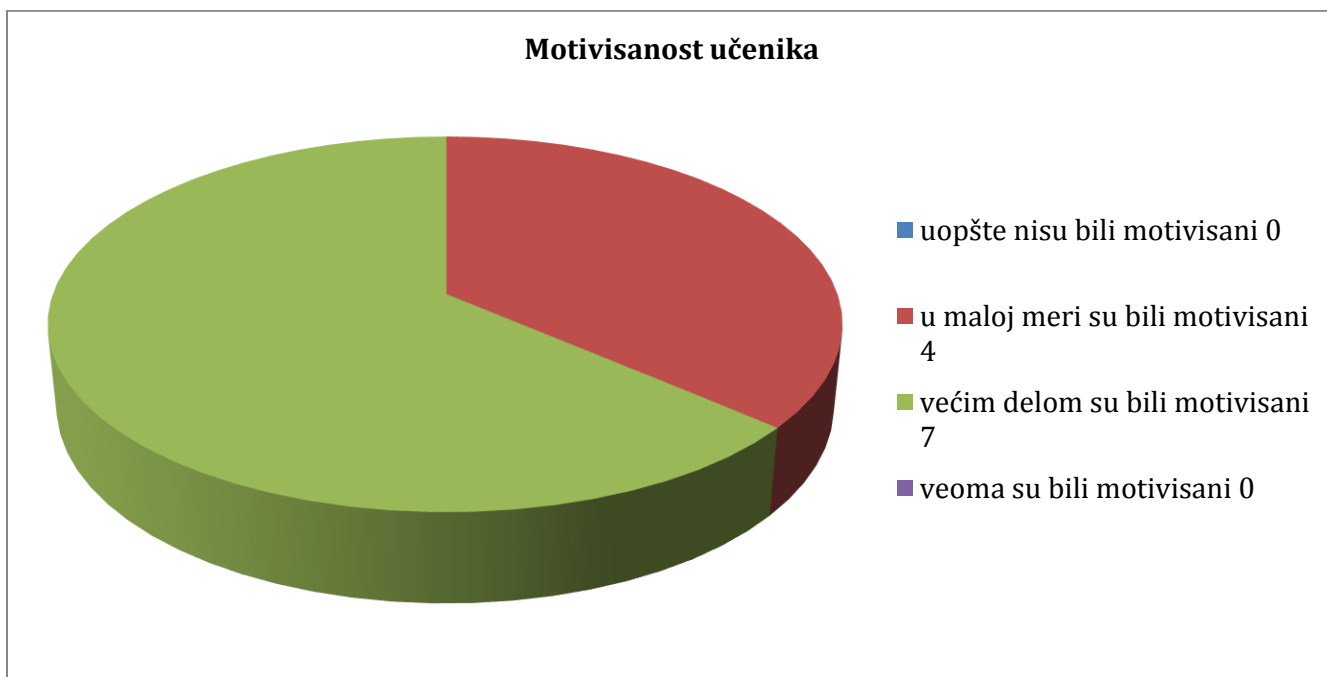
Ovakav rezultat u velikoj meri potvrđuje opravdanost postojeće koncepcije i sadržaja programa LQ *Veštine za adolsecenciju*.

Stavovi o potrebi sažimanja pojedinih sesija su sasvim podeljeni: 5 učesnica ispitivanja je protiv, 5 je za, ali nije navelo konkretno na koje misli i jedna nije odgovorila na ovo pitanje. Ovakvi rezultati na daju nam jasne smernice za bilo kakve izmene programa i stoga ostajemo pri konstataciji da postoje različita mišljenja o ovoj temi.

Kod dužine trajanja programa, značajna većina ispitanica odlučilo se za dve godine, a kao argumente navodile su: opterećenje učenika raznim školskim i vanškolskim aktivnostima, da je materijal preobiman za jednu školsku godinu, da ima mnogo korisnih materijala, ne može sve da se uradi za jedan školski čas, da je potrebno da se na času odeljenjskog starešine bavimo i drugim korisnim i aktuelnim sadržajima. Jedna učesnica istraživanja se zbog kontinuiteta u radu i smanjenog osipanja izjasnila za jednogodišnje sprovođenje, a jedna smatra da bi program trebalo realizovati tokom 4 godine, od V do VIII razreda, s tim da ne bi trebalo da zauzme više od 1/3 fonda časova odeljenjske zajednice.

Većina ispitanica je izjavila da je imala problema da predviđene sadržaje smesti u jedan školski čas, a rešenje su nalazile u sažimanju, redukovanju, fokusiranju na najvažnije, produžavanju sesije, a to je informacija koju smo već dobili kod nekog od prethodnih pitanja.

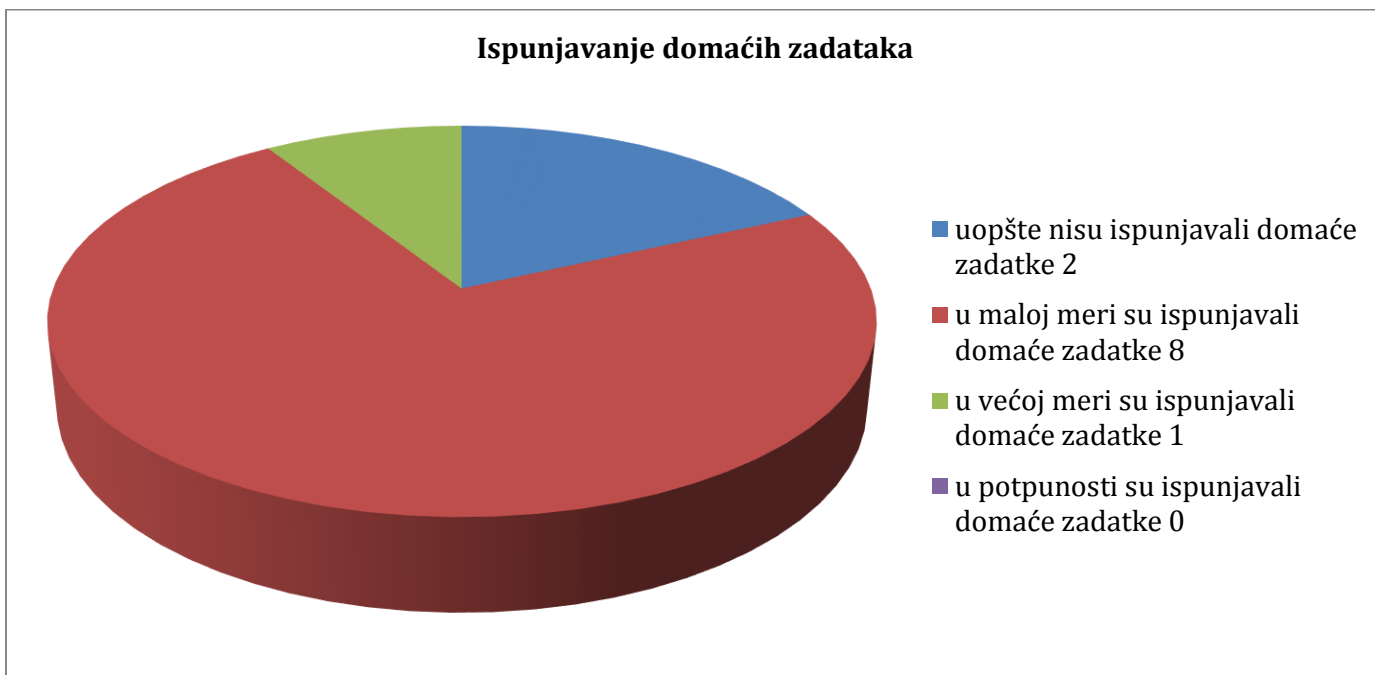
Motivisanost učenika da se uključe u program procenjena je na sledeći način:

Ukoliko bismo je ocenjivali ocenama od 1 – 4, prosečna motivisanost bi bila 2,64,. Prema nalazima ovog upitnika (91% odgovora), motivisanost učenika je tokom godine oscilovala. Razloge možemo tražiti u zamoru učenika koji se kumulira tokom školske godine, odsustvu navike i iskustva sa ovakvim vidovima rada, a možda i zasićenju intenzivnim programom.

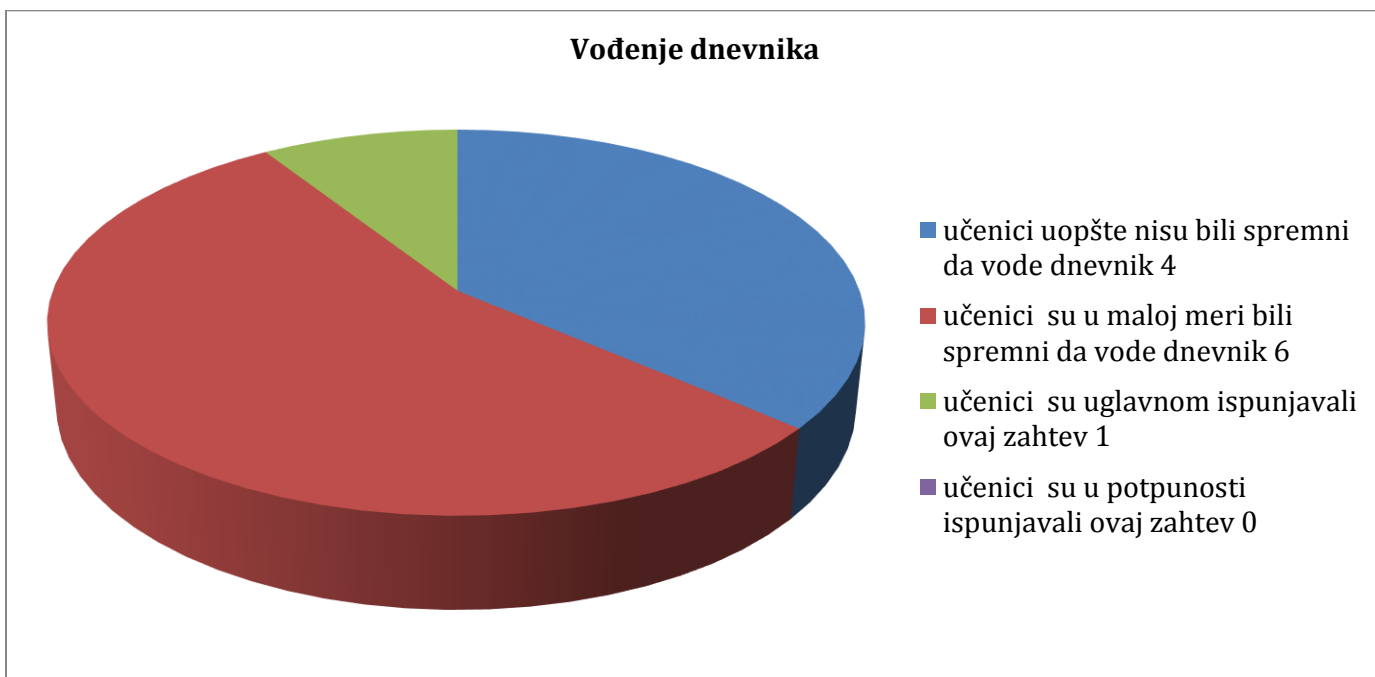
Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Učenici su tokom primene programa uglavnom u maloj meri ispunjavali domaće zadatke, a kompletna slika je:

Obrazloženje njihovog ponašanja ispitanice su uglavnom nalazile u opterećenosti drugim školskim obavezama.

Učenici su još manje bili spremni za vođenje dnevnika:

Obrazloženje je bilo isto kao i za domaće zadatke, opterećenost drugim školskim obavezama.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Prema odgovorima u upitniku, roditelji su umereno pozitivno reagovali na uključivanje njihove dece u program LQ *Veštine za adolsecenciju*, ali nisu pokazivali veću spremnost da se sami uključe u rad. Detaljniji odgovori su:

- bez odgovora 1
- reagovali su pozitivno 6
- umereno su zainteresovani 1
- većina ih je bila suzdržana i rezervisana 2
- nemaju naviku da se angažuju na ovakav način 4

Za dalju primenu i formalno uključivanje u naš obrazovni sistem, prema odgovorima ispitanica potrebni su sledeći uslovi:

- adaptacija priručnika za nastavnike 3
- da se predvidi realizacija u okviru časova odeljenjske zajednice 3
- fakultativni program ili sekcija 3
- obuka što većeg broja nastavnika 2
- promocija projekta široj javnosti 2
- motivisanje edukatora (uključujući i materijalnu stimulaciju) 2
- realizacija u okviru građanskog vaspitanja 1
- akreditacija Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja 1
- uključivanje Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije 1

3.2.2. Zaključci i preporuke na osnovu upitnika za edukatore

1. Najznačajnije vrednosti programa koje su na osnovu iskustva iz pilot faze isticale ispitanice u svojim odgovorima na pitanja iz upitnika, u velikoj meri se poklapaju sa mišljenjima koja su na istu temu iznosile učesnice u okviru fokus grupe sa donosiocima odluka i svode se na: primarno preventivno delovanje i podsticanje opšteg razvoja učenika kroz usvajanje socijalno-emocionalnih veština, sadržaji koji su bliski potrebama i interesovanjima učenika, efikasne metode rada sa učenicima, pozitivan uticaj na klimu u grupi, pomoć nastavnicima u realizaciji vaspitne funkcije škole, uključivanje roditelja i interkulturalni i kroskurikulatni elementi.
2. Teškoće na koje su ispitanice nailazile, takođe se dobrim delom poklapaju sa informacijama koje smo dobili od trenerica i facilitatorki: obimnost sadržaja predviđenih za obradu u toku jednog časa, preveliki broj radionica za jednu školsku godinu, program zahteva značajno vreme za pripremu nastavnika, radionice su prezahtevne za učenike V razred, bolje je krenuti sa programom malo kasnije, kod planiranja rada treba imati u vidu veličinu grupe i opterećenost, odnosno motivisanost učenika.
3. U izboru učenika sa kojima će program biti sproveden uglavnom je prihvatano mišljenje stručnih saradnika, psihologa i pedagoga, a uključivale su se razredne starešine i

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

direktori škola. Grupe za rad formirane su najčešće tako da ih čine učenici jednog odeljenja, ali bilo je i grupa učenika iz različitih odeljenja. Iskustva nekih od ispitanica govore da bi kao uslov uključivanja u program trebalo imati u vidu i motivisanost učenika za ovakav način i sadržaje rada.

4. Najpodesnije vreme za realizaciju programa je čas odeljenjske zajednice, a vredi razmišljati i o građanskom vaspitanju i uvođenju novog fakultativnog predmeta.
5. Vreme potrebno za pripremu sesija kretalo se od 0,5 do 3 sata, u proseku 1,5 sat. Ono što bi skratilo vreme i rasteretilo nastavnike je: elektronska verzija priručnika, gotove powerpoint prezentacije, materijal u formi pripreme za čas, video materijal i rad edukatora u paru.
6. Oko trećine učesnika istraživanja ne bi ništa menjalo u priručniku za nastavnike, oko jedne trećine navodili su citate, formulacije ciljeva i vreme za pojedine aktivnosti, što je u skladu sa viđenjem trenerica i facilitatorke iznetim na fokus grupi.
7. Među predlozima za izmenu radne sveske za učenike, najkonkretniji predlog bio je da ima formu radnih listova koje bi učenici prikupljali u fascikle.
8. Struktura radionca od većine ispitanica procenjena je kao efikasna, odnosno da je didaktičko metodički opravdana.
9. Sve učesnice istraživanja procenjuju sadržaje programa kao relevantne i delotvorne u jačanju otpornosti mladih ljudi prema rizičnim oblicima ponašanja.
10. Prema ovom ispitivanju, programa LQ Veštine za adolsecenciju jednako tretira mlade ljude različitog pola.
11. Ukoliko bismo doprinos citata procenjivali ocenama od 1 do 4, prosečna ocena bila bi 2.91, što odgovara kategoriji „doprinosili su u većoj meri“.
12. Od 40 časova, za 8 je ponuđena zamena citata nekim koji bi više odgovarao duhu srpskog jezika. Jedna ispitanica predložila je umesto zamene, da novi citati budu samo dodati postojećim.
13. Značajna većina učesnica ispitivanja ne nalazi da je bilo koja ili tek poneka sesija suvišna.
14. Dvogodišnje trajanje programa je opcija za koju se odlučila većina.
15. Značajna većina ispitanica teško je uspevalo da predviđene sadržaje realizuje za jedan školski čas.
16. Ukoliko bismo je ocenjivali ocenama od 1 do 4, prosečna motivisanost učenika bila bi 2,64 i oscilovala je tokom realizacije programa.
17. Značajna većina nastavnica i stručnih saradnica koje su učestvovala u pilotiranju programa navodi da su učenici u maloj meri ispunjavali domaće zadatke, a još manje su bili spremni da vode dnevnik.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

18. Roditelji su umereno pozitivno reagovali na uključivanje njihove dece u programa LQ *Veštine za adolsecenciju*, ali nisu pokazivali veću spremnost da se sami uključe u rad.
19. Prema odgovorima u ovom upitniku, najznačajniji uslovi za širenje i formalizovanje statusa programa u obrazovnom sistemu su: adaptacija priručnika za nastavnike, realizacija u okviru časova odeljenjske zajednice, kao fakultativni program ili sekcija, obuka što većeg broja nastavnika, promocija projekta u široj javnosti, motivisanje edukatora (uključujući i materijalnu stimulaciju), realizacija u okviru građanskog vaspitanja, akreditacija programa od strane Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja i uključivanje Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Najjači utisak kada se pogledaju ovi zaključci jeste da se u delu koji se odnosi na jake strane, kritična mesta i uslove neophodne za dalju primenu i formalni ulazak programa LQ *Veštine za adolsecenciju* u obrazovni sistem, gotovo u potpunosti poklapaju sa viđenjem i stavovima trenerica i facilitatorki, odnosno predstavnica Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS i lokalne samouprave.

3.3.0. Radionica za edukatore

3.3.1. Predstavljanje i analiza prikupljenih informacija

Radionica je održana 30. oktobra 2015. godine u hotelu Zira. Okupilo se 20 edukatorke, a pridružile su nam se i sve tri akreditovane trenerice programa LQ *Veštine za adolescenciju*, ovog puta u ulozi facilitatorke grupa.

Cilj nam je bio da od nastavnika i stručnih saradnika koji su u pilot fazi sprovodili program LQ *Veštine za adolescenciju* prikupimo predloge šta bi trebalo izmeniti u priručnicima za nastavnike i radnim sveskama za učenike kako bi ovi materijali bili bliži sredini i pogodniji za upotrebu sa lokalnom populacijom.

U okviru aktivnosti za zagrevanje traženo je da učesnice radionice iznesu svoj generalni stav o programu LQ *Veštine za adolescenciju*. U formi brainstorming one su najpre navodile šta im se najviše dopalo, najviše cene, a potom šta im je smetalo, šta bi promenile da bi program mogao efikasno i lako da bude sproveden u školama.

Već na prvi pogled jasno je da je na osnovu primene bilo daleko više pozitivnih reakcija i one su se odnosile na visoko vrednovanje:

- socijalno-emocionalnih veština koje mladi stiču: samopouzdanje, kontrola emocija, posebno impulsivnosti, empatičnost, tolerancija, postavljanje ciljeva, samosvest i svest o drugima,
- metodologije rada: aktivnost učenika, dinamičnost, smenjivanje aktivnosti koje podsticajno deluju na motivaciju učenika, strukturu obuke, korišćenje citata, insistiranje na primeni
- uticaja na klimu u grupi: bolje upoznavanje, unapređenje odnosa, razvijanje bliskosti, otvorenosti, iskrenosti
- sveobuhvatnosti, sistematičnosti i preventivnog karaktera programa koji se oslanja na podsticanje odrastanja, usvajanje životnih lekcija
- uključivanje roditelja

Teškoće koje su ispitanice iznele odnosile su se na:

- obimnost sadržaja, mestimične nejasnoće
- broj radionica
- vreme potrebno za pripremanje časova
- citate
- formulacije ciljeva
- veličinu grupe sa kojom su radili
- uklapanje u postojeći školski plan i program
- neprilagođenost mlađem uzrastu

Nakon ovog dela, učesnice su se podelile u 6 grupa. Svaka od njih dobila je jedan deo programa i zadatak da još jednom pregleda materijale (priručnik za nastavnike i radnu

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

svesku za učenike) i na odgovarajućem formularu navedu korekcije za koje smatraju da će olakšati i učiniti efikasnijom primenu programa. Radi kasnije lakše obrade, traženo je i da svaku izmenu razvrstaju u jednu od četiri kategorije:

Tehničke izmene - T,

Kulturološke izmene - K,

Sadržajne izmene - S

Vreme i dinamiku realizacije - V

Po završetku rada, metrijal je prosleđen drugoj grupi koja se izjašnjavala o predloženim izmenama i dodavala svoje, navodeći i komentare ukoliko su to smatrali celishodnim u odnosu na zadatak. Lista izmena napravljena je na osnovu predloga kod kojih su grupe bile sasvim saglasne ili nije bilo više od jedne grupe koja je se protivila postojećem predlogu.

Na osnovu mišljenja grupa korekcije materijala u vezi kojih postoji značajna saglasnost su sledeće:

Lekcija I – POČETAK TINEJDŽERSKOG DOBA : PUT ADOLESCENCIJE
--

Čas 1.

- **(S, V)** U delu VEŽBA treba izostaviti jednu ili dve od narednih aktivnosti:
  - „potraga za ljudima“
  - „da li sam uhvatio kako se zoveš“
  - „predstavljanje osobe sa leve strane“

Čas 2.

- **(V)** Ovaj čas moguće je spojiti sa prethodnim u jedan
- **(S,V)** U VEŽBI treba izostaviti deo o smernicama i odmah preći na formulisanje glasanje o pravilima
- **(S,V)** U radnoj svesci za učenike *Promene i izazovi* vežbu uz ovaj čas „Pravila ponašanja“ treba izostaviti, bez svrhe je jer nije dovoljno povezana sa sadržajem
- **(S, V)** Domaći zadatak je suvišan i treba ga izostaviti

Čas 3.

- **(S)** U OTKRIVANJU aktivnost podsećanja na pravila ponašanja je suvišna
- **(S)** U VEŽBI dobro je ponuditi još neki kriterijum za grupisanje, na pr. sport kojim se bave, vannastavna akativnost koju vole, omiljena kompjuterska igrice i sl.
- **(S)** Izbor sagovornika ne treba prepustiti učenicima, već ih spariti metodom slučajnog ili nametnutog izbora
- **(T)** Predstavljanje je predviđeno za naredni čas, ali ga tamo nema, pa ga treba uključiti na ovom, nakon završnih pitanja.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- **(T)** U radnoj svesci za učenike *Promene i izazovi* formular za intervju odraslih treba premestiti u 3. čas, a ne 4. kako sada stoji, jer se odnosi na sadržaj ovog časa

Čas 4.

- **(S)** POVEZIVANJE, korak 1. – dovoljan je 1 primer
- **(T)** Iz dela Materijali i priprema izbrisati: „Primer ilustracije putokaza nalazi se u odeljku OTKRIVANJE“ jer se tamo ne nalazi.
- **(S)** Iz dela POVEZIVANJE treba izostaviti posednju aktivnost „Povežite koncepte vrednosti i veština“
- **(T)** Posle koraka 2. u POVEZIVANJU treba da slede koraci 1. i 2. iz VEŽBE, a završiti korakom3. iz POVEZIVANJA
- **(K)** U RESURSNOM LISTU: POZITIVNE VREDNOSTI zameniti „uslužnost“ sa „altruizam“ jer se uslužnost u našem jeziku i kulturi koristi za „uslužne delatnosti“ ili ima značenje blizak submisivnosti, a uopšte se ne nalazi kod nabiranja značajnih vrednosti, Odgovarajuća definicija bi bila: „Pomaganje i nesebična briga za dobrobit drugih“
- **(S)** Domaći zadatak – dnevnik previše je uopšten i treba ga konkretizovati u formi radnog lista

Čas 5.

- **(K)** Umesto postojećeg citata, nama je bliža narodna poslovice „Što si posejao, to i žanješ.“
- **(S, V)** U uvodnom delu podsećanje na sadržaje prethodnih časova je suvišno i treba ga preskočiti.

Lekcija II – GRADIMO SAMOPOUZDANJE I VEŠTINE KOMUNIKACIJE

Čas 1.

- **(K)** Kako bismo bili sigurni da će nas deca razumeti (naročito mlađi uzrast), postojećem citatu treba dodati i sledeću Arhimedovu misao: „Dajte mi oslonac i dovoljno dugačku polugu i pomeriću svet“
- **(V)** Za realizaciju scenarija potrebna su 2 časa
- **(S, V)** Testovi su suvišni i treba ih izostaviti

Čas 2.

- **(K)** Umesto postojećeg citata, bolje rešenje je sledeća latinska poslovice: „Razlog zbog kojeg imamo dva uha, a samo jedna usta je da bismo mogli više slušati, a manje govoriti.“
- **(S, V)** Testovi su suvišni i treba ih izostaviti
- **(S, K)** Vođenje dnevnika kao domaći zadatak je suvišno i treba ga izostaviti

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Čas 3.

- **(S,V)** Testovi su suvišni i treba ih izostaviti

Čas 4.

- **(V)** Radna sveska za učenike *Promene i izazovi*: Za popunjavanje i prezentovanje radnih listova *Odluke! Odluke!, Šta treba da uradite i Podsećanje* treba odvojiti poseban čas
- **(S)** Testove treba ili izostaviti ili ih dati za domaći zadatak

Lekcija III – POZITIVNO UPRAVLJANJE EMOCIJAMA

Čas 1.

- **(S)** Potrebno je smanjiti broj aktivnosti koje se daju za domaći zadatak
- **(S, K)** Vođenje dnevnika kao domaći zadatak je suvišno i treba ga izostaviti
- **(T) Razgovor sa izabranom odraslom osobom** – dovoljno je otvoriti temu sa roditeljima, ne mora se pisati

Čas 2.

- **(S, K)** Postojeći citat je suviše apstraktan, treba ga zameniti: „Kakve su ti misli, takav ti je život“
- **(S,V)** U POVEZIVANJU aktivnost 3. je suvišna. Vežbanje promene „od dna do vrha“ radi se kasnije u priručniku za učenike kao glavnu aktivnost
- **(S, K)** Vođenje dnevnika kao domaći zadatak je suvišno i treba ga izostaviti
- **(V)** Ukoliko se učenicima omogući da radni list *Od dna do vrha* u radnoj svesci *Promene i izazovi* urade na času, neće biti potrebe da ga rade kao domaći zadatak

Čas 3.

- **(T)** Napraviti preraspodelu sadržaja 2. i 3. časa kako bi bili ravnomernije raspoređeni

Čas 4.

- **(K)** Uz postojeći, može se navesti i naša narodna poslovice: „Lepa reč gvozdena vrata otvara“
- **(S, K)** Vođenje dnevnika kao domaći zadatak je suvišno i treba ga izostaviti

Čas 5.

- **(T)** U radnoj svesci *Promene i izazovi* članak „Stres pod reflektorima“ je preopširan. Previše je teksta koji odbija učenike. Za učenike bi bilo stimulativnije da se svaki naslov prikaže kroz sliku.
- **(S, K)** Vođenje dnevnika kao domaći zadatak je suvišno i treba ga izostaviti

Lekcija IV – UNAPREĐIVANJE ODNOSA SA VRŠNJACIMA

Čas 1.

- **(V)** treba produžiti vreme jer je jedan školski čas nedovoljan za realizaciju svih predviđenih aktivnosti
- **(S,V)** domaći zadatak treba redukovati na vođenje dnevnika, popunjavanje radne sveske je suvišno

Čas 2.

- **(S)** misao ponuđena kao citat je komplikovana i učenicima teško razumljiva, ukoliko nema boljeg rešenja, treba ga izostaviti
- **(V)** treba produžiti vreme za realizaciju sadržaja ovog časa, jer samo POVEZIVANJE zahteva čitav čas
- **(T)** aktivnost „tkanja“ treba bolje objasniti

Čas 3.

- **(S)** domaći zadatak treba redukovati na **Razgovor sa izabranom odraslom osobom**, vođenje dnevnika treba isključiti

Čas 4.

- **(V)** sadržaje ovog časa dobro je podeliti na 2 dela koja se realizuju kroz 2 časa

Čas 5.

- **(S)** Članak *Kako da odlučite da budete prijatelj po svom izboru* iz radne sveske *Promene i izazovi* treba redukovati na suštinske ideje
- **(T)** power point prezentacije koje bi edukatori delili međusobno značajno bi skratile vreme potrebno za pripremanje časova

Čas 6.

- **(V)** scenariom je predviđen domaći zadatak i diskusija o odgovorima učenika, ali nije predviđeno vreme za to
- **(T)** šest koraka u pristupu rešavanju problema ne treba obeležavati slovima reči REŠENJE, već rednim brojevima, jer se opis koraka ne može dovesti u vezu sa slovima

Lekcija V – JAČANJE PORODIČNIH ODNOSA

Čas 1.

- **(S, V)** Ograničiti izbor načina prezentacije (skeč na primer) da bi učenici brže uradili projekat i prezentovali ga na istom času
- **(T)** Radni materijal za učenike treba prilagoditi načinu prezentacije.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Čas 2.

- **(S, V)** Ukoliko se produkti prezentuju na 1. času, čas 2. je suvišan i treba ga izostaviti.

Lekcija VI – PRAVIMO ZDRAVE IZBORE

Čas 1.

- **(T)** bilo bi dobro da je uvodna instrukcija jasnija
- **(K)** formulacija cilja bi trebalo da je bliža našem jeziku: Predstavljanje lekcije i uočavanje pozitivnih ciljeva i mogućih prepreka da učenici postanu uspešni adolescenti i odrasle osobe
- **(K)** kod navođenja prepreka na putu izraz „trudnoća pre braka“ bolje je zameniti izrazom „neželjena trudnoća“ koji je kod nas uobičajeniji
- **(T)** bilo bi zgodno umesto da ga crtaju u svesci, da dijagram bude nacrtan u radnoj svesci za učenike
- **(V)** vreme za izradu proizvoda je prekratko, treba da bude duže
- **(K)** naši učenici imaju značajnu averziju prema ocenjivanju, pa bi to trebalo isključiti
- **(S, K)** formulacija i zahtev zadatka iz priručnika za učenike *Promene i izazovi* su prilično nemotivišući za naše učenike i trebalo bi ga zameniti pitanjima višestrukog izbora
- **(K)** našoj sredini nije uobičajeno koristiti izraz „droga“ za sve supstance koje izazivaju zavisnost

Čas 2.

- **(T)** linkove je bolje izdvojiti i prezentovati na kraju
- **(T)** aktivnost **Govore stariji vršnjaci** zahteva poseban čas ili izostavljanje

Čas 3.

- **(V)** u delu PRIMENA nema vremena za aktivnost „Hvala što ne pušite“ reklame, pa to može da ostane kao domaći zadatak ili da bude izostavljeno

Čas 4.

- **(S)** bilo bi dobro konkretnije formulisati cilj - umesto „Kritičko razmišljanje...“ da stoji: „Osveščivanje razloga, razumevanje razloga zašto mladi puše ili ne puše“
- **(V)** za aktivnost **Intervju sa gostima** nedovoljno je vremena i treba je izostaviti
- **(V)** za mlađe razrede trebalo bi spojiti čas 3. i 4. , a za starije zadržati dva časa

Čas 5.

- **(K)** priručnika za učenike *Promene i izazovi* tekst **Da li ste znali** – u našoj sredini izrazi „lako pivo“ i „lako piće“ se ne koriste i treba ih izostaviti

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- **(S,K)** zadatak **Vođenje dnevnika** treba izostaviti jer je neprimeren uzrastu, kod nas se na ove teme u novinama po pravilu piše senzacionalistički, crna hronika

Čas 6.

- **(S)** za citat je odabrana lepa misao, ali nije jasno povezana sa sadržajem; ukoliko nema boljeg rešenja, treba ga izostaviti

Čas 8.

- **(S)** Cilj časa je bolje formulirati kao ishod koji želimo nego kao proces. Zato formulaciju „Razmatranje načina...” treba zameniti izrazom „Upoznavanje učenika sa načinima...”
- **(S,K)** deo **POVEZIVANJE**, aktivnost **Razgovor o pitanjima koja se odnose na marihuanu u Anketi: šta misliš?** U našoj sredini je netačno da je „uobičajena zabluda mladih da većina tinejdžera koristi marihuanu“ i zato taj deo treba zameniti izrazom „neki mladi veruju da većina tinejdžera koristi marihuanu“.

Čas 9.

- **(S)** cilj časa – umesto „Razmatranje delotvornih...” bolje je da stoji „Evidentiranje delotvornih...”
- **(V)** 5 minuta je premalo za sve što je predviđeno da se uradi u delu **OTKRIVANJE** i treba ga produžiti ili redukovati sadržaj
- **(V)** deo **POVEZIVANJE** – 15 minuta je premalo za sve što je predviđeno, treba produžiti vreme
- **(V)** deo **VEŽBA** – podeliti, prilagoditi vreme
- **(S,V)** završna pitanja su suvišna i treba ih izostaviti

Čas 10.

- **(S)** citat bi trebalo zameniti pogodnijim
- **(S)** cilj časa – umesto „Demonstracija upotrebe veština...” bolje je da stoji „Usvajanje i uvežbavanje veština...”
- **(S,V)** za aktivnost **Prezentacija starijih tinejdžera** nedovoljno je vremena i treba je izostaviti

Čas 11.

- **(S)** određenija formulacija cilja bila bi: Upoznati učenike sa zdravim načinima da se izbor sa stresom
- **(K)** citat je neprimeren uzrastu, pa treba potražiti bolje rešenje ili ga izostaviti

Čas 12.

- **(S)** citat je previše apstraktan, treba potražiti bolje rešenje

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- **(K)** deo **Materijali i priprema** – postoji ozbiljna verovatnoća da će edukatori teško doći do kontakta „tri-četiri lokalne grupe koje mlade uključuju u pozitivne aktivnosti...“, jer je kod nas vrlo slaba ponuda takvih mogućnosti, a i tamo gde ih ima zbog ekonomske krize teško su dostupne većem broju dece i mladih

Čas 14.

- **(S)** citat je ovom prilikom najbolje izostaviti
- **(S)** u formulaciji cilja bolje je zadržati samo pozitivan deo i izostaviti „...i izbegavanje štetnih droga“
- **(S)** kod navođenja aktivnosti ključne elemente prevencije treba definisati preciznim terminima, na pr. sistem vrednosti

Lekcija VII – POSTAVLJAMO CILJEVE ZDRAVOG ŽIVOTA

Čas 1.

- **(S)** Cela sedma lekcija treba da bude u obliku rezimea. Kroz tu lekciju, koristeći konkretna pitanja treba anketirati učenike o programu: o usvojenosti programa, o koristi, razumljivosti, navesti situacije u kojima je primenljivo. U tom slučaju, poslednja lekcija REZIME može da bude izostavljena
- **(K)** U našem jeziku pojmovi „svrha“ i „cilj“ imaju vrlo blisko značenje, tako da će čak i odrasli teško razumeti razliku među njima. Zbog toga je umesto „svrha“ bolje koristiti izraz „čemu služi“ ili „šta želimo time da postignemo“.

Čas 2.

- **(V)** najkraće upoznati učenike sa sadržajem i redukovati vreme za POVEZIVANJE, a produžiti vreme za VEŽBU
- **(T)** U VEŽBI kada učenici popunjavaju radni list *Rastemo postavljajući sebi ciljeve*, bolje je da učenici koriste ciljeve koje sami smisle nego one iz resursnog lista *Situacije u vezi sa ciljevima*. Resursni list može da bude korišćen ukoliko učenici nemaju ideju za svoj cilj na kome bi vežbali.

Čas 3.

- **(T)** Pisanje ciljeva časa na tabli je nepotrebno.
- **(K)** Umesto „svrha“ bolje koristiti izraz „čemu služi“ ili „šta želimo time da postignemo“.

Lekcija REZIME

Čas 1.

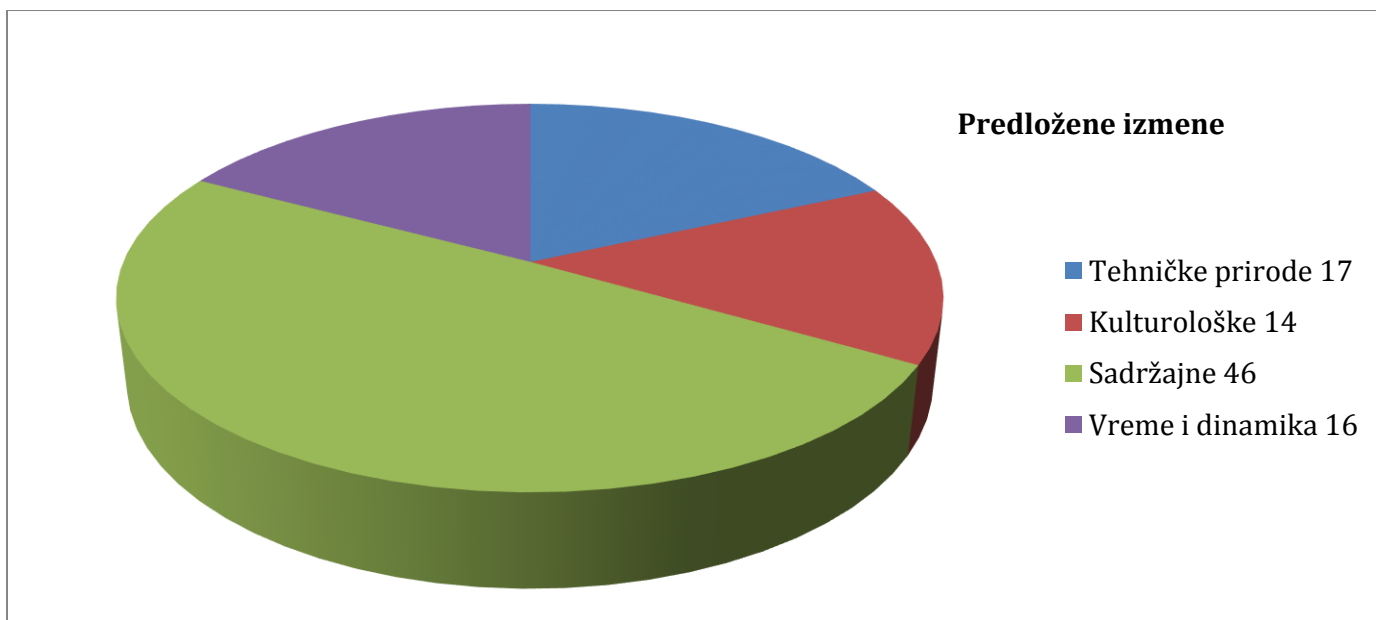
- **(T)** Rezime je 41. čas. Ova lekcija je suvišna jer je rezime već obrađen kroz sedmu lekciju i testove na kraju nje.

Ukupan broj predloženih izmena za svih 40 radionica je 93 i sve mogu biti unete u priručnik za nastavnike i radnu svesku za učenike u formu track changes. Broj deluje

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

značajno, ali su one po svom karakteru zaista male, definitivno spadaju u fino podešavanje i pre su posledica savesnog pristupa kolegicama, nego ozbiljnijih manjkavosti programa.

Raspored po kategorijama je sledeći:

Blizu polovine izmena podrazumevaju neku intervenciju na sadržaju. U okviru ove kategorije formirane su i dve podkategorije. Sa SV obeležavane su mere usmerene po pravilu na redukovanje sadržaja, čiji je cilj bolja vremenska artikulacija časa i njih je bilo 14. Sa SK su označavane izmene sadržaja koje treba da ga učine primerenijim lokalnoj sredini i bilo ih je 9. Potrebe za tehničkim, kulturološkim i podešavanjima vezanim za vreme i dinamiku rada uočene su u približno istom broju (od 14 – 17).

Izmene sadržaja podrazumevale su: preformulisanje ciljeva, adaptaciju aktivnosti i redukovanje sadržaja kako bi mogli da budu realizovani u predviđenom vremenu. Kulturološke izmene uglavnom su se odnosile na ponudu adekvatnijih citata i terminologije bliže našem jeziku. Tehničke izmene su bile potrebne tamo gde je trebalo izvršiti zamenu ili promenu mesta nekih sadržaja ili dati bolja tehnička rešenja za neke aktivnosti, a izmene vremena i dinamike da se usaglase sadržaji i vreme potrebno za njihovu realizaciju.

Na kraju radionice, kao završnu aktivnost, učesnice su davale predloge za buduću praksu i formalno širenje programa u našoj sredini. Njihove preporuke moguće je razvrstati u nekoliko grupa:

- obuke nastavnika, formalizovati radionice i sastanke za praćenje kao vid stručnog usavršavanja 6
- motivisanje nastavnika, uključujući i finansijsku podršku 4
- promocija programa, uključujući i besplatne radionice na nivou opštine za vreme raspusta 4

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- jasno definisanje programa po starosnim grupama, modifikovanje materijala i samog programa tako da može da se realizuje od VI-VIII razreda, najbolje u redukovanoj formi od 10-20 sesija koje se mogu realizovati na časovima odeljenjske zajednice 4
- akreditacija projekta od strane Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja 3
- uvrščivanje programa u plan i program škola, realizacija u okviru časova odeljenjske zajednice, uvođenje novog fakultativnog predmete 3
- uključivanje roditelja i njihovih udruženja, dodavanje u program radionica za njih 3
- motivisanje učenika 2

3.3.2. Zaključci i preporuke na osnovu radionice za edukatore

1. Pozitivne procene učesnica radionice za edukatore poklapaju sa onima koje su već iznete na fokus grupi sa donosiocima odluka i u odgovorima na upitnik za edukatore, a odnosile su se na: socijalno-emocionalne veštine koje mladi stiču (samopouzdanje, kontrola emocija, posebno impulsivnosti, empatičnost, tolerancija, postavljanje ciljeva, samosvest i svest o drugima), metodologiju rada (aktivnost učenika, dinamičnost, smenjivanje aktivnosti koje podsticajno deluju na motivaciju učenika, strukturu obuke, korišćenje citata, insistiranje na primeni), uticaja na klimu u grupi (bolje upoznavanje, unapređenje odnosa, razvijanje bliskosti, otvorenosti, iskrenosti), sveobuhvatnost, sistematičnost i preventivni karakter programa koji se oslanja na podsticanje odrastanja, usvajanje životnih lekcija i uključivanje roditelja.
2. Teškoće koje su edukatorke iznele, takođe se u značajnoj meri podudaraju sa onim što smo već dobili na fokus grupi sa donosiocima odluka i analizom odgovora na upitnik: obimnost sadržaja, mestimične nejasnoće, broj radionica, vreme potrebno za pripremanje časova, neadekvatnost pojedinih citata i formulacija ciljeva, uklapanje u postojeći školski plan i program, veličinu grupe sa kojom su radili, neprilagođenost mlađem uzrastu
3. Na osnovu detaljne analize scenarija i materijala svih 40 sesija, prisutne nastavnice i stručne saradnice su predložile 93 izmene koje treba da ih učine pogodnijim za korišćenje sa učenicima. Izmene su male i rezultat su njihovog prošlogodišnjeg iskustva i pažljivog ponovnog iščitavanja i analize priručnika za nastavnice i radne sveske *Promene i izazovi* namenjene učenicima. Od ukupnog broja, blizu polovine otpada na sadržajne izmene, a ostatak je prilično ravnomerno raspoređen na ostale kategorije, tehničke, kulturološke, vreme i dinamiku rada. Izmene sadržaja koje su za cilj imale njegovo redukovanje kako bi mogao biti obrađen u toku predviđenog vremena odvojene su u posebnu podkategoriju, kao i one koje su usmerene na kulturološko približavanje mentalitetu naših učenika.
4. Predložene mere za nastavak primene programa LQ *Veštine za adolsecenciju* sasvim su u saglasnosti sa svim do sada već iznetim stavovima na ovu temu: nastavak edukovanja što većeg broja nastavnika i stručnih saradnika, po mogućstvu na nivou čitavih škola,

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju programa LQ“Veštine za adolescenciju”

akreditacija, uključivanje programa LQ *Veštine za adolescenciju* u zvanični plan i program, sprovođenje u okviru časova odeljenjske zajednice ili kao fakultativni predmet, promocija u zajednici, uključivanje Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS i lokalne samouprave, finansijska podrška realizatorima programa, motivisanje učenika i roditelja da se u što većem broju uključe u program, modifikovanje priručnika, prilagođavanje različitim starosnim grupama.

3.4.0. Fokus grupa učenika - radionica za učenike

3.4.1. Predstavljanje i analiza prikupljenih informacija

Za fokus grupu sa učenicima odabrane su 3 škole: OŠ“Milan Rakić” sa Novog Beograda (22 učenika), OŠ“Jelena Četković” sa Zvezdare (25 učenika) i OŠ“Kreativno pero” iz Savskog venca (10 učenika), ukupno 57 učenika.

Nakon što ih je voditeljka kratko podsetila koje su teme obradili sa svojim nastavnicama i na koji način su radili tokom prošle godine u okviru programa Veštine za adolescenciju, učenici su pozvani da se podele u grupe od po 3 do 4 učenika, tako da se čitav uzorak sastojao od 16 ovakvih grupa. Svi su imali isti zadatak, da koristeći šemu koju su dobili sastave zadatak za

„igru asocijacija“ čije je rešenje „VEŠTINE ZA ADOLESCENCIJU“. S obzirom na konstrukciju zadatka, najznačajniji nam je bio prvi krug asocijacija – pojmova koji neposredno vode do „veština za adolescenciju“. Ovi sadržaji treba da nam kažu šta je ono što je kod učenika koji su učesatvovali u programu ostalo oko pola godine nakon njegovog zavaršetka. Pojmovi koji su periferni u odnosu na ove (u formularu obeleženi rednim brojevima od 1.-4.) mogu da imaju samo sporadičan značaj i imali su motivacionu funkciju – da zadatak učine atraktivnijim za učesnike.

Imajući u vidu uzrasne karakteristike i okolnost da su nepsredno pre zadatka bili u prilici da se podsete kojim pitanjima su se bavili prolazeći kroz program, logično je bilo očekivati da se u asocijacijama učenika jave pre svega sadržaji programa, što se i desilo. Za ovu analizu ima značaja koji su to sadržaji koji su najznačajniji, a obrađivali su ih u okviru realizacije programa. Prvu i najčešće asociiranu grupu pojmova (25) čine tinejdžersko doba i ono što im je tu najvažnije, emocije i samopouzdanje. Sledeća po brojnosti (12) je grupa problema (zavisnost, alkohol, droga i stres). Vrlo blizu njih su 2 grupe pojmova koje se odnose na njihove oslonce, društvo, porodica, odnosi (11) i zdravlje, cilj, izbori (10). Na kraju tabele, ali svakako sa značajnim mestom u njihovim životima su škola i radne navike (6). Bez većih analitičkih pretenzija, ovo i jesu najznačajniji sadržaji u životu mladih ljudi i dobro je da su našli mesto u programu koji želimo da promovišemo i u ovoj sredini.

Učenici su bili vrlo nadahnuti za nabranje svega što su dobili i svidelo im se tokom programa. Najčešće su navodili šta su sve naučili i pri tome su se ponovo vratili temama koje su obrađivali i koje su njima posebno važne. Pored toga značajno im je bilo i druženje, timski rad, međusobno upoznavanje, bolji odnosi sa vršnjacima i zabava. Najzad, učenici su konstatovali da nakon učešća u ovom programu imaju bolje odnose sa roditeljima i uspešniji su u školi.

Lista stvari koje im nisu prijale tokom učešća u programu bila je daleko kraća. Šest od ovih šesnaest grupa nije navelo ništa, a među onima koje su iznele šta im je smetalo najčešće su bile radne sveske (5), nedovoljno časova (3), malo igara i produžavanje časova nakon njihovog formalnog završetka.

3.4.2. Zaključci i preporuke fokus grupe učenika

Reagovanje mladih ljudi na program LQ *Veštine za adolsecenciju* deluje optimistički:

1. U svojim asocijacijama koje ih vezuju za program oni navode teme koje su im značajne, što potvrđuje u prethodnim analizama već pomenutu relevantnost sadržaja i poklapanje sa potrebama i interesovanjima mladih.
2. Poboljšanje klime u grupi, bolje upoznavanje i povezivanje takođe smo već nalazili kao korist od programa i kod edukatora i kod predstavnika Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS i lokalne samouprave.
3. Najzad, u svojim primedbama učenici su bili vrlo umereni i najčešće su navodili da im je sve odgovaralo i da im ništa nije smetalo, a ako i jeste, bile su to stvari koje smo uglavnom već dobili i od odraslih, a to su radne sveske, nedovoljno časova i vremena za obradu tema i aktivnosti koje bi im prijale.

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju programa LQ“Veštine za adolescenciju”

4. Konceptiji i upotrebi radnih sveski za učenike *Promene i izazovi* ipak treba posvetiti veću pažnju, jer su kod učenika bile na prvom mestu, a u mišljenjima odraslih o izvorima teškoća nisu zauzimale tako visoko mesto.

4.0.0. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Prema projektnom zadatku)^{*17}, cilj finalne adaptacije materijala za implementaciju programa LQ *Veštine za adolescenciju* jeste analiza informacija dobijenih od lokalnih eksperata i korisnika programa o korišćenim materijalima na osnovu kojih će biti formulisane njihove preporuke:

1. za modifikaciju i adaptaciju ovih materijala imajući u vidu specifičnosti nacionalnog i kulturnog miljea
2. za dalju implementaciju programa u sredini

Podaci o iskustvima iz pilot faze su prikupljeni od lokalnih eksperata, nastavnika i stručnih saradnika koji su sprovodili program i učenika koji su u njemu učestvovali, a korišćene su tehnike polustrukturiranog intervjua, upitnika i radionice.

Pitanja koja su im postavljena odnosila su se na tri oblasti:

I koje su najjače strane, u čemu vide dobit od ovog programa, jer to je razlog zbog koga se učesnici i odlučuju za njega, a treba ga imati u vidu kao cilj i sačuvati i kasnije tokom primene

II koje su konkretne teškoće sa kojima su se susretali i koje adaptacijom treba razrešiti

III koje su njihove preporuke, šta je važno za buduću upotrebu programa i to:

- a) konkretne izmene materijala, priručnika za nastavnike *Veštine za adolescenciju* i radne sveske za učenike *Promene i izazovi*
- b) opšte strateške preporuke za dalju primenu programa LQ *Veštine za adolescenciju*

Najjači utisak kada se pogledaju prikupljeni podaci koji se odnose na jake strane, kritična mesta i uslove neophodne za dalju primenu i formalno priznavanje programa LQ *Veštine za adolescenciju* u obrazovnom sistemu Srbije jeste da se informacije o ovim pitanjima prikupljene iz različitih izvora u velikoj meri poklapaju.

I

Najveće vrednosti programa LQ *Veštine za adolescenciju*, prema rezultatima istraživanja koje smo sproveli su:

- sveobuhvatnost, sistematičnost i primarno preventivni karakter programa koji se oslanja na podsticanje odrastanja kao glavni faktor otpornosti na izazove odrastanja mladih ljudi
- sadržaji koji su bliski potrebama i interesovanjima učenika, a uključuju ovladavanje socijalno-emocionalnim veštinama
- efikasne metode rada (aktivnost učenika, dinamičnost, smenjivanje aktivnosti koje podsticajno deluju na motivaciju učenika, struktura obuke, insistiranje na primeni)
- detaljno razrađeni materijali
- pomoć nastavnicima u realizaciji vaspitne funkcije škole

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- pozitivan uticaja na klimu u grupi (bolje upoznavanje, unapređenje odnosa, razvijanje bliskosti, otvorenosti, iskrenosti)
- uključivanje roditelja

Sve ove karakteristike mogu se naći i u literaturi koja govori o iskustvima i preporukama za uvođenje LQ *Veštine za adolescenciju* u drugim zemljama)^{*2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 15,18,19}

II

Teškoće i slabosti sa kojima su se učesnici programa susretali takođe se dobrim delom poklapaju na osnovu informacijama dobijenim iz različitih izvora, a to su:

- obimnost sadržaja predviđenih za obradu u toku jednog časa
- preveliki broj radionica za jednu školsku godinu
- program zahteva značajno vreme za pripremu nastavnika
- različite nesavršenosti materijala: neadekvatnost pojedinih citata, formulacije ciljeva, vremenska artikulacija sesija i druge
- učenici su u maloj meri ispunjavali domaće zadatke, a još manje su bili spremni da vode dnevnik

III

- a) Na osnovu detaljne analize scenarija i materijala svih 40 sesija, nastavnici i stručni saradnici koji su učestvovali u istraživanju su predložili 93 izmene koje treba da ih učine pogodnijim za korišćenje sa učenicima, a mogu biti uključene u materijale u obliku track changes. Od ukupnog broja, blizu polovine pripada sadržajnim izmenama, a ostatak je prilično ravnomerno raspoređen na ostale kategorije, tehničke, kulturološke, vreme i dinamiku rada. Izmene sadržaja podrazumevale su: preformulisanje ciljeva, adaptaciju aktivnosti i redukovanje sadržaja kako bi mogli da budu realizovani u predviđenom vremenu. Kulturološke izmene uglavnom su se odnosile na ponudu adekvatnijih citata i terminologije bliže našem jeziku. Tehničke izmene su bile potrebne tamo gde je trebalo izvršiti zamenu ili promenu mesta nekih sadržaja ili dati bolja tehnička rešenja za neke aktivnosti, a izmene vremena i dinamike da se usaglase sadržaji i vreme potrebno za njihovu realizaciju.

Koncepciji i upotrebi radnih sveski za učenike Promene i izazovi treba posvetiti veću pažnju, jer su kod učenika bile na prvom mestu, a u mišljenjima odraslih o izvorima teškoća nisu zauzimale tako visoko mesto. Među predlozima za izmenu radne sveske za učenike najkonkretniji predlog bio je da ima formu radnih listova koje bi učenici prikupljali u fascikle.

- b) Imajući u vidu iskustava učesnika iz pilot faze projekta moguće je formulisati sledeće preporuke vezane za primenu programa u ovoj sredini:
- Adaptacija programa zaista jeste potrebna i to ne kao jednokratna intervencija, već kao kontinuiran proces finog podešavanja i usaglašavanja sadržaja i metoda rada sa promenama okruženja mladih ljudi i izazova sa kojima se u odrastanju suočavaju.
  - U obrazovnom sisemu postoje mogućnosti i mehanizmi za dalju implementaciju programa LQ *Veštine za adolsecenciju* u Srbiji. Trenutno je najjednostavnije sprovođenje

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

u okviru časova odeljenjskog starešine i odeljenjske zajednice. U dogledno vreme mogao bi se naći kao sadržaj građanskog vaspitanja ili zdravstvenog vaspitanja, kao fakultativni predmet ili sekcija .

- Akreditacija od strane Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, promocija u stručnoj i društvenoj javnosti i veći obuhvat nastavnika planiranim obukama, važni su uslovi da program dođe do što većeg broja srpskih škola.
- Mesto na posebnoj listi proverenih i efektima dokazanih programa, preporuka Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, kontinuirana podrška Kancelarije UNODC i Lions Club International Foundation i lokalne samouprave, veoma bi olakšali širenje programa.
- Dvogodišnje trajanje programa, najbolje tokom VI i VII razreda, je opcija za koju se odlučila većina konsultovanih trenerica i edukatorke.
- Mogućnosti koje bi skratile vreme potrebno za pripremanje radionica i rasteretile nastavnike većih dodatnih obaveza su: elektronska verzija priručnika, gotove powerpoint prezentacije, materijal u formi pripreme za čas, video materijal i rad edukatora u paru.
- Realizacija programa ne zahteva velika materijalna sredstva, ali u aktuelnim socijalnim i društvenim prilikama neophodno je osigurati dodatni izvor finansiranja škola, uključujući i materijalnu stimulaciju edukatora.
- Za optimalan rad i postizanje najboljih efekata važna je izvesna doza autonomije nastavnika u realizaciji programa LQ *Veštine za adolsecenciju*, a radni sastanci neophodni su kao mehanizam praćenja, podsticanja, oganičavanja alternativnih predloga i osiguranja originalne koncepcije autora.

Reference

1. Angelina Brotherhood, Harry R. Sumnall (priređivači): Evropski standardi kvaliteta u prevenciji: kratak vodič, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction
2. Catch22: Lions Quest Skills for Adolescence, <http://www.catch-22.org.uk/programmes-services/lions-quest-skills-adolescence-ambition/>
3. Child Trends: Lions Quest Skills for Adolescence, <http://www.childtrends.org/?programs=lionsquest-skills-for-adolescence>
4. Crime Solutions: Lions Quest Skills for Adolescence, <http://www.crimesolutions.gov/ProgramDetails.aspx?ID=264>
5. International Standards on Drug Use Prevention, www.unodc.org/unodc
6. Lions Club International Foundation: Lions Quest overview brochure, <http://www.lionsclubs.org/resources/EN/pdfs/lcif/LQ12.pdf>
7. Lions Club International Foundation: Lions Quest Prospectus, http://www.lionsclubs.org/resources/EN/pdfs/lcif/Lions_Quest_Prospectus.pdf
8. Lions Club International Foundation: Youth / Lions Quest, <http://www.lcif.org/EN/our-work/youth/index.php>
9. Lions Quest Canada: Skills for Adolescence, <http://www.lionsquest.ca/section.asp?catid=140&pageid=19>
10. Lions Quest: Overview of Skills for Adolescence - GOALS & OBJECTIVES, http://www.lions-quest.org/pdfs/SFA_GoalsObjectives.pdf
11. Lions Quest Program *Veštine za adolescenciju*, priručnik za nastavnike
12. Lions Quest *Veštine za adolescenciju, Promene i izazovi – Razvoj osnovnih životnih veština*, radna sveska za učenike
13. Maksimović Borislava: Inicijalni izveštaj Izveštaj – Finalna adaptacija materijala za implementaciju UNODC Programa osnaživanja porodica za roditelje i mlade uzrasta 10-14 godina
14. Maksimović Borislava: Izveštaj – Finalna adaptacija materijala za implementaciju UNODC Programa osnaživanja porodica za roditelje i mlade uzrasta 10-14 godina
15. Matthew Kiefer, Manager, Lions Quest Department: Lions Quest: Tools for Today's and Communities, , International Convention 2015, Honolulu
16. <http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/2015/Januar/Januar2015StrategijaDroge.pdf>
17. Opis projektnog zadatka Finalna adaptacija materijala za implementaciju UNODC programa Veštine za adolescenciju
18. UNODC / South Eastern Europe: What's New?, <https://www.unodc.org/southeasterneurope/>
19. U.S.Department of education: Lions Quest - Skills for Adolescence, <http://ies.ed.gov/ncee/wwc/interventionreport.aspx?sid=284>

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

PRILOZI

PRILOG 1. Upitnik za edukatore

UNODC
United Nations Office on Drugs and Crime

Finalna adaptacija materijala za implementaciju programa Veštine za adolescenciju

Poštovana/ni,

Pred Vama je upitnik koji će biti jedan od izvora podataka za kulturološku adaptaciju i formulisanje predloga za buduću upotrebu materijala ***programa Veštine za adolescenciju***.

Tokom prethodne školske godine realizovali ste program u svojim školama, pisali izveštaje o održanim časovima i učestvovali na follow up sastancima. Sada Vas molimo da pružite doprinos nastavku projekta odgovarajući na pitanja koja se odnose na teškoće koje ste imali tokom implementacije programa i način na koji bi sam program i materijali koji ga prate mogli da budu unapređeni.

Zahvaljujemo se na angažovanju i podršci uvođenju *programa Veštine za adolescenciju* u beogradske škole!

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

Upitnik za edukatore

1.U čemu je po Vama najveća vrednost programa *Veštine za adolescenciju*?

1. Navedite šta Vam je predstavljalo najveću teškoću u realizaciji programa i kako ste je rešavali?

2. Kako je odabrana grupa sa kojom je sproveden program?

a) na osnovu predloga direktora

b) uz pomoć roditelja

c) na osnovu predloga razrednog starešine

d) na osnovu predloga psihologa/pedagoga

e) nešto drugo _____

3. Da li je grupa bila sastavljena od učenika:

a) iz jednog odeljenja

b) iz više odeljenja istog razreda / uzrasta

c) iz različitih razreda?

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

4. Kada biste ponovo birali grupu da li biste postupili:
- a) na isti način
  - b) na neki drugi način, kako? _____
5. Da li ste imali problema da nađete vreme za realizaciju programa?
- a) NE, program je realizovan za vreme _____
  - b) DA, kako ste ga rešavali?

Na osnovu ovog iskustva, smatrate li da ima i boljeg rešenja?

6. Da li ste imali problema sa prostorom u školi?
- a) NE
  - b) DA
- Ako je Vaš odgovor DA, kako ste ga rešavali?

7. Koliko Vam je vremena trebalo za pripremu radionica?

8. Ima li nešto što bi Vam olakšalo pripremu radionica?

9. Šta biste promenili u priručniku za nastavnike koji ste koristili? (Prostor za odgovore možete povećati koliko Vam je potrebno)

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

10. Šta biste promenili u radnoj svesci *Promene i izazovi?* (Prostor za odgovore možete povećati koliko Vam je potrebno)

11. Smatate li da je struktura radionica (*OTKRIVANJE-POVEZIVANJE-VEŽBA-PRIMENA*) efikasna i da vodi realizaciji postavljenih ciljeva?

a) DA

b) NE

Obrazloženje:

12. Smatrate li da su sadržaji *Veština za adolescenciju* relevantni i u dovoljnoj meri jačaju otpornost mladih ljudi prema rizičnim oblicima ponašanja?

a) DA

b) NE

Obrazloženje:

13. Da li ste prmetili da određene sesije više odgovarju devojkicama u odnosu na dečake i obrnuto?

a) DA

b) NE

14. Da li smatrate da program mora biti više prilagođen u odnosu na pol učesnika?

a) DA

b) NE

Obrazloženje:

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

15. Da li bi Vam u radu značilo da ste, pored ciljeva po časovima, imali i ciljeve za celu temu
– lekciju?

a) DA

b) NE

16. Koliko su citati doprinosili uspešnosti radionica?

a) uopšte nisu doprinosili

b) doprinosili su u maloj meri

c) doprinosili su u većoj meri

d) veoma su doprinosili

17. Ima li nekih citata koje biste izostavili ili zamenili nekim drugim? (Broj redova možete
povećati koliko Vam je potrebno)

Postojeći citat koji biste zamenili ili izostavili	Vaš predlog citata kojim biste ga zamenili

18. Od 40 sesija programa, smatrate li neku/neke suvišnim?

a) NE

b) DA Navedite redni broj lekcije i časa_____

19. Smatrate li da bi neke sesije trebale da budu sažete u jednu?

a) NE

b) DA Navedite redni broj lekcije i časa_____

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

20. Vaše iskustvo pokazuje da bi program *Veština za adolescenciju*: trebalo realizovati
- a) u toku jedne školske godine
  - b) u toku dve školske godine

Obrazloženje:

21. Da li ste imali problema da radionice realizujete za predviđenih 45 minuta?

- a) NE
- b) DA

Ako je Vaš odgovor DA, kako ste ga rešavali?

22. Kako procenjujete motivisanost učenika da se uključe u program?

- a) uopšte nisu bili motivisani
- b) u maloj meri su bili motivisani
- c) većim delom su bili motivisani
- d) veoma su bili motivisani

Da li je njihova motivacija oscilovala tokom realizacije programa?   DA   NE

23. U kojoj meri su učenici ispunjavali domaće zadatke?

- a) uopšte nisu ispunjavali domaće zadatke
- b) u maloj meri su ispunjavali domaće zadatke
- c) u većoj meri su ispunjavali domaće zadatke
- d) u potpunosti su ispunjavali domaće zadatke

Vaš komentar:

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

24. Da li ste imali problema sa vođenjem dnevnika kod učenika?

- a) DA, učenici uopšte nisu bili spremni da vode dnevnik
- b) DA, učenici su u maloj meri bili spremni da vode dnevnik
- c) Ne, učenici su uglavnom ispunjavali ovaj zahtev
- d) Ne, učenici su u potpunosti ispunjavali ovah zahtev

Vaš komentar:

25. Kako su roditelji Vaših učenika reagovali na program *Veštine za adolescenciju*? U kojoj meri ste uspevali da uključite roditelje onako kako je predviđeno programom?

26. Kako vidite perspektivu – šta je potrebno za dalju primenu i širenje projekta? Kakve su šanse da formalno postane deo našeg obrazovnog sistema?

HVALA NA SARADNJI!

PRILOG 2. Scenario radionice za edukatore

I Upoznavanje učesnika sa ciljevima radionice:

- prikupljanje relevantnih informacija koje će omogućiti bolje i efikasnije korišćenje materijala, pri čemu naročito treba imati u vidu nacionalni i kulturni kontekst (mentalitet i obrazovni sistem) u kojem se program sprovodi
- preporuke za buduću upotrebu materijala - šta je potrebno za dalju primenu i širenje projekta

II Upoznavanje sa načinom rada.

III Predstavljanje učesnika:

- A. ime + volim (nešto što počinje istim slovom kao ime)
- B. lančano pamćenje imena

IV Podsećanje učesnika na ključne sadržaje i karakteristike UNODC programa *Veštine za adolescenciju*

V Aktivnost za zagrevanje – brainstorming:

- Šta Vam se najviše dopalo, šta najviše cenite u programu *Veštine za adolescenciju*?
- Šta Vam je najviše smetalo, šta biste promenili u programu *Veštine za adolescenciju*?

VI Podela učesnika u 6 grupa na osnovu afiniteta prema lekcijama iz priručnika za nastavnike:

- A. Lekcija 1 + Lekcija 5
- B. Lekcija 2 + Lekcija 7
- C. Lekcija 3 + Rezime
- D. Lekcija 4,
- E. Lekcija 6 – čas 1. – 7.
- F. Lekcija 6 – čas 8. – 14.

Centralna aktivnost: Svaka grupa dobija 1 sata vremena i zadatak da još jednom pregleda materijal, sadržaj, strukturu, tok radionica i predloži izmene koje smatra potrebnim da bi bile podobnije za buduću upotrebu.

Izmene se beleže u odgovarajući formular. Svaku od njih grupa će razvrstati u jednu od 4 kategorije navođenjem odgovarajućeg početnog slova:

Izveštaj o finalnoj adaptaciji materijala za imlementaciju
programa LQ“Veštine za adolescenciju”

- Tehničke izmene
- Kulturološke izmene
- Sadržajne izmene
- Vreme i dinamiku realizacije

Nakon isteka vremena, grupe ostavljaju materijal i menjaju mesta. Dobijaju zadatak da pogledaju i izjasne se o postojećim predlozima izmena, obeležavajući ih sa A+ ukoliko se slažu ili A- ukoliko se ne slažu sa njima. Grupe su pozvane da nakon toga dopune rad prethodne grupe izmenama koje sami predlažu. Po istom sistemu, moguće je da grupe ostaju na svojim mestima, a pomeraju se materijali.

VII Završna aktivnost – “izlazna karta”

Svaki od učesnika na posebnom stikeru odgovara na pitanje: Šta je po Vama potrebno za dalju primenu i širenje projekta?

Sumiranje predloga i zahvaljivanje učesnicima na doprinosu koji su dali.

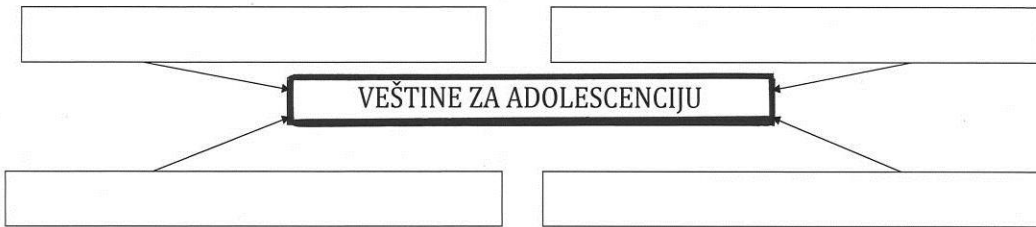
PRILOG 3. Scenario radionice za učenike

1. Upoznavanje učenika sa ciljevima radionice i podesećanje na najznačajnije sadržaje i način rada u okviru UNODC programa *Veštine za adolescenciju*.

2. Podela u grupe od 3-4 učenika; podela materijala.

3. Zadatak jednak za sve grupe (10 minuta):

Sastavite asocijaciju čije je rešenje ***Veštine za adolescenciju*** prema priloženoj šemi.

1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____
<input type="text"/>	<input type="text"/>
	
<input type="text"/>	<input type="text"/>
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____

Predstavnici grupa iznose rezultate. Voditelj sumira rezultate u zajedničku šemu.

4. Završna aktivnost

Grupe dogovaraju na 2 pitanja:

- Šta Vam se najviše dopalo, šta najviše cenite u programu *Veštine za adolescenciju*?

- Šta Vam je najviše smetalo, šta biste promenili u programu *Veštine za adolescenciju*?